

[J]

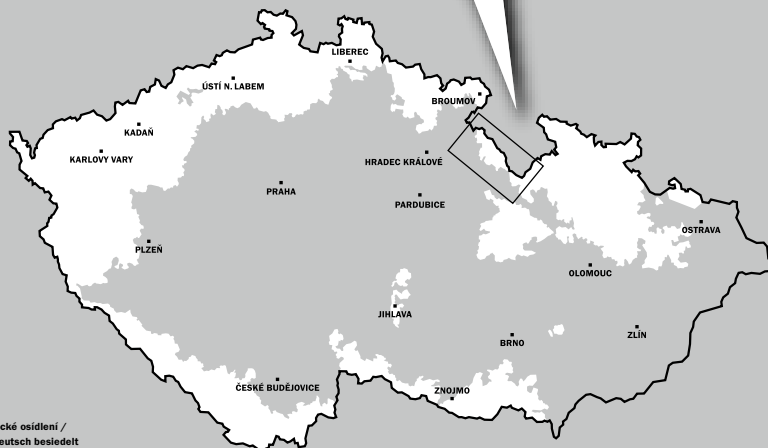
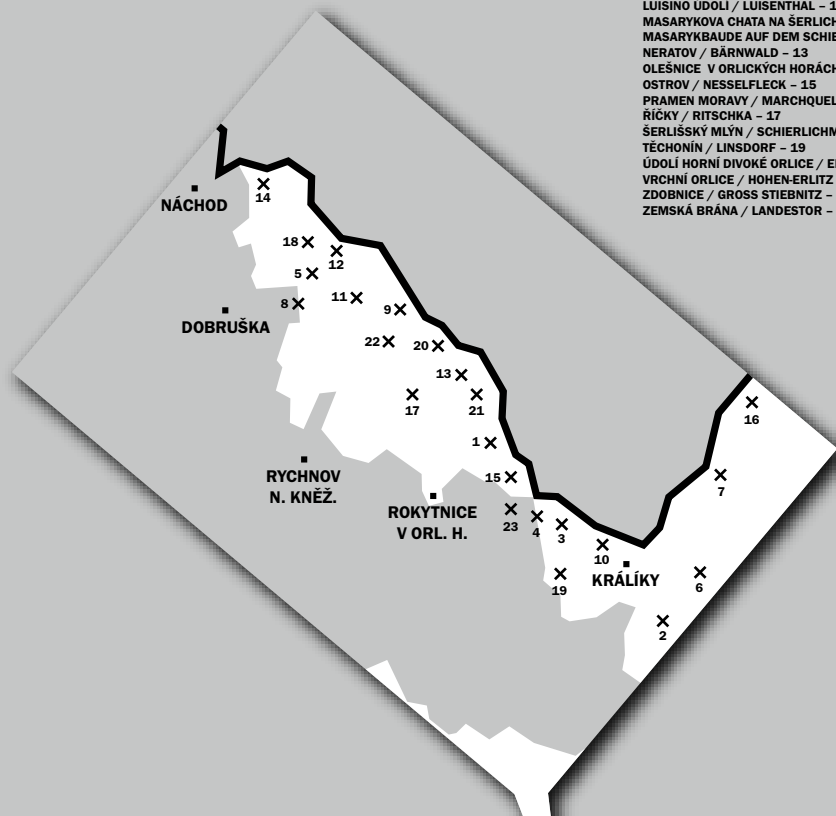
ORLICKÉ HORY

DAS ADLERGEBIRGE

ORLICKÉ HORY DAS ADLERGEBIRGE

- BARTOŠOVICE V ORLICKÝCH HORÁCH /
BATZDORF IM ADLERGEBIRGE - 1
- ČERVENÁ VODA / MÁHRISCH RÖTHWASSER - 2
- ČESKÉ PETROVICE / BÖHMISCH PETERSDORF - 3
- ČIHÁK / TSCHEHAK - 4
- DEŠTNÉ / DESCHNEI - 5
- HORA MATKY BOŽÍ / MUTTERGOTTESBERG - 6
- HORNÍ LIPKA / OBER-LIPKA - 7
- JEDLOVÁ / TANNDORF - 8
- KUNŠTÁT / KRONSTADT - 9
- LICHKOV / LICHTENAU - 10
- LUISINO ÚDOLÍ / LUISENTHAL - 11
- MASÁRYKOVA CHÁTA NA ŠERLICHU /
MASÁRYKBAUDE AUF DEM SCHIERLICH - 12
- NERATOV / BÄRNWALD - 13
- OLEŠNICE V ORLICKÝCH HORÁCH / GIESSHÜBEL - 14
- OSTROV / NESSELFLECK - 15
- PRAMEN MORAVY / MARCHQUELLE - 16
- ŘÍČKY / RITSCHKA - 17
- ŠERLIŠSKÝ MLÝN / SCHIERLICHMÜHLE - 18
- TECHONÍN / LINDORF - 19
- ÚDOLÍ HORNÍ DIVOKÉ ORLICE / ERLITZTAL - 20
- VRCHNÍ ORLICE / HOHEN-ERLITZ - 21
- ZDOBNICE / GROSS STIEBNITZ - 22
- ZEMSKÁ BRÁNA / LANDESTOR - 23

- převážně německé osídlení /
überwiegend deutsch besiedelt
- převážně české osídlení /
überwiegend tschechisch besiedelt

Jan Jireš

Orlické hory jsou součástí sudetské horské soustavy. Táhnou se mezi Náchodem na severu a Štítý (Šilperk) na jihu, z větší části podél historických hranic mezi Čechami, Kladskem a Moravou. Celková délka pohoří činí přibližně 60 kilometrů.

Z horopisného hlediska se dělí na tři části. Vlastní Orlické hory od Vrchmezí po Zemskou bránu jsou tvořeny hřebenem o průměrné nadmořské výšce 1000 metrů. Zde se také nachází nejvyšší vrchol Orlických hor Velká Deštná (1115 m). Jižně od Zemské brány pak hřeben Orlických hor pokračuje svou sníženou částí, Mladkovskou vrchovinou s nejvyšším vrcholem Adam (765 m). Tato část pohoří vyplňuje prostor mezi toky Divoké a Tiché Orlice. Jihovýchodně od Tiché Orlice se pak hřeben opět zvedá do výšky téměř tisíc metrů (Suchý vrch, 995 m).

Tak jako ve všech ostatních pohraničních pohořích sudetské soustavy byly i střední a vyšší partie Orlických hor po několik staletí osídleny německojazyčným obyvatelstvem, které se dominantním způsobem podílelo na vytváření zdejší kulturní krajiny a jejích komponentů – lidských sídel, sakrálních monumentů a zemědělské, hospodářské a dopravní infrastruktury.

Německojazyční kolonisté osidlovali střední a vyšší polohy Orlických hor přibližně od přelomu 15. a 16. století, zejména v souvislosti se sklárstvím, hornictvím a dřevařstvím. To platí jak pro severní část Orlických hor, kam přicházeli především alpsí dřevaři a osadníci z Kladska, tak pro oblast Králicka na jihu.

Většina obcí v Orlických horách, které byly až do roku 1945 německojazyčné a které se většinou nachází nad hranicí 500 metrů nad mořem, se proto poprvé připomíná až v 16. století (včetně například města Králíky). Řada menších osad ve vyšších polohách byla založena dokonce až v 17. či 18. století (Luisino údolí, Hadinec, Čihák).

Z historického hlediska a zejména s ohledem na průběh jazykové hranice můžeme širší oblast dříve německojazyčných Orlických hor rozdělit na tři menší části:

- **vlastní Orlické hory** (Oberes Adlergebirge), vymezené Olešnicí na severu a Zemskou bránou na jihu;
- **Králicko** (Grulicher Ländchen) zahrnující oblast mezi Zemskou bránou na severozápadě, tokem Tiché Orlice na jihozápadě, masivem Králického Sněžníku na severu a zemskou hranicí s Moravou na jihovýchodě;
- **Údolí Březné** (Friesetal), které zabírá jižní část Králické brázdy od Červené Vody na severu po Štítý na jihu.

Zatímco severní část Orlických hor i Králicko vždy náležely k Čechám (v případě Králicka proto, že rané kolonizační snahy ve 13. až 16. století zde byly podnikány z iniciativy žampašského panství, jehož sídlo leželo v Čechách jižně od Žamberka), celá oblast Friesetalu patřila historicky k Moravě a byla součástí politického okresu Zábřeh. Teprve v roce 1960 byla severní část Friesetalu kolem Červené Vody připojena k českému okresu Ústí nad Orlicí.

Bez ohledu na dříve existující zemskou hranici oddělující moravský Friesetal od českého Králicka však němečtí rodáci obě tyto oblasti pokládají za součást širší německojazyčné oblasti Orlických hor (*Heimatlandschaft Adlergebirge*). Kromě horopisných poměrů je důvodem jistě i to, že Friesetal byl oddělen od německojazyčných oblastí severní Moravy a Hřebečska českým Zábřežskem, a kulturně-jazyková návaznost na Králicko a Orlické hory proto byla zjevná.

Po odsunu téměř veškerého německojazyčného obyvatelstva v letech 1945–46 Orlické hory sdílely osud ostatních oblastí bývalých Sudet, a to z hlediska sociologického, ekonomického i ekologického. V řadě aspektů se však Orlické hory od jiných vysídlených pohraničních regionů odlišují, což má své kořeny v geografickém, jazykovém a socioekonomickém charakteru této oblasti v období před odsunem.

Celkově lze říci, že odsun německojazyčného obyvatelstva způsobil v krajině Orlických hor menší míru destrukce, než bylo obvyklé v jiných vysídlených oblastech. Shrňme si některá podstatná specifika Orlických hor, která tento výsledek zapříčinila:

- Německojazyčné území bylo velmi malé a tvořilo jen úzký pruh bezprostředně přiléhající k zemské hranici, což platilo především o oblasti *Oberes Adlergebirge*. Často se jednalo jen o dvě či tři německojazyčné vesnice, za kterými již začínalo českojazyčné osídlení.

CHKO Orlické hory vznikla v roce 1969
Das Naturschutzgebiet Adlergebirge wurde 1969 errichtet

- Německojazyčné území *Oberes Adlergebirge* bylo zcela obklopeno česky mluvícími oblastmi, a bylo tak vlastně z vnitrozemského pohledu jazykovým ostrovem. Náchodsko na severu a Zemská brána na jihu byly dvě z pěti míst v Čechách, kde se jazyková hranice dotýkala hranice zemské.
  - Českojazyčné obce zasahovaly až do středních, výjimečně i vyšších poloh Orlických hor (Liberk, Klášterec, Pěčín, Orličky). Jejich české obyvatelstvo se tak s krajinou a historií Orlických hor autenticky identifikovalo již dávno před odsunem německých sousedů.
  - Totéž platí pro českojazyčná městečka nacházející se v podhůří Orlických hor – Žamberk, Rychnov, Letohrad (Kyšperk) či Dobrušku. Jejich obyvatelé po generace pokládali Orlické hory za svůj domov, což alespoň do jisté míry zajistilo kontinuitu zájmu o krajinu a její historii i po odsunu Němců.
  - Německojazyčné oblasti Orlických hor se vyznačovaly nízkou mírou urbanizace. V severní části pohoří byla jediným centrem městského charakteru Rokytnice, která měla přibližně tisíc obyvatel. Na Králicku byly jediným urbanním centrem Králíky (necelých 4000 obyvatel), v Údolí Březné pak Štítý/Šilperk (necelých 2000 obyvatel). V důsledku této situace německojazyčné oblasti *Heimatlandschaft Adlergebirge* vždy spadaly pod českojazyčná správní centra v podhůří (politické okresy Nové Město nad Metují a Žamberk). Českojazyčná města Náchod, Opočno, Rychnov a Dobruška sloužila jako obchodní centra i pro německojazyčné oblasti, což mělo za následek intenzivní každodenní styky mezi Čechy a Němci a značnou ekonomicko-sociální propojenost obou etnik. To lze ilustrovat třeba i působením českých firem v německojazyčném prostředí nebo důležitostí českojazyčné turistiky pro ekonomiku Orlických hor, v důsledku čehož měla řada hotelů a penzionů v německojazyčných obcích dvojazyčné nápisy. V řadě obcí Orlických hor žily početné české menšiny.
- Díky této situaci bylo v Orlických horách možné po odsunu Němců poměrně úspěšně uskutečnit doosídlení lidmi, kteří pocházeli z bezprostředně sousedících českých obcí. Tím byla do určité míry zachována kontinuita osídlení, což se pozitivně projevilo v menším rozsahu zkázy ve srovnání s jinými pohraničními oblastmi. Do Orlických hor nepřicházeli po odsunu pražští „zlatokopové“ či vykořenění slovenští Romové a Maďaři, ale většinou lidé ze sousedství, kteří vysídlené obce od dětství důvěrně znali.

Kromě výše uvedeného jsou Orlické hory specifické i z několika dalších hledisek. S neexistencí větších městských (tedy ekonomických) center v německojazyčné oblasti například souvisela relativně nízká životní úroveň německých domácností. Němci v horách měli stejnou nebo nižší životní úroveň než Češi pod horami, a nebyl tak důvod k ekonomicky motivovaným nacionalistickým sporům mezi sousedy.

Zajímavým fenoménem, i když jen volně souvisejícím s poodsunovým osudem Orlických hor, byl takzvaný Český koutek (*Böhmische Winkel*), který se nacházel v severozá-

padním cípu Kladska přiléhajícím k Náchodsku. Český koutek byl těsně před druhou světovou válkou tvořen jedenácti českojazyčnými vesnicemi, které se v 18. století staly spolu s celým Kladskem součástí Pruska. Obyvatelé Českého koutku si po dvě staletí zachovali specifické nářečí i zvyky. Bylo to jediné místo za hranicemi, kde existovala autochtonní česká menšina analogická sudetoněmecké menšině, i když samozřejmě v mnohem menším měřítku. Stejně jako německé osídlení českých zemí zanikl po druhé světové válce i Český koutek. Stal se rychlou obětí dobrovolného vystěhovalectví do Čech a asimilace po připojení Kladska k Polsku. Ve srovnání s miliony Němců, kteří byli násilně vysídleni z Československa a Polska, se sice jedná jen o detail, ale vhodně dokreslující povahu destruktivních a uniformizačních společenských procesů v poválečné střední Evropě.

Krajina Orlických hor je plná drobných sakrálních staveb, Sediviny
Die Landschaft im Adlergebirge
ist voller kleiner sakraler Bauten, Schediwie

Je nutné upozornit, že výše uvedené tvrzení o menší míře dopadů odsunu na krajinu, obce a památky Orlických hor je pouze relativní, tedy platí jen ve srovnání s hůře postiženými pohraničními oblastmi například v západních a severních Čechách. Za druhé je potřeba mít na paměti, že většina zmíněných specifik Orlických hor platí jen pro jejich severní část (*Oberes Adlergebirge*), ale králické kotliny a Údolí Březné se týká v mnohem menší míře. Králicko mělo více „sudetský“ charakter než severní část hor, at už s ohledem na architekturu, sídelní strukturu či socioekonomické a národnostní poměry. Zatímco architektura severní části Orlických hor se až na výjimky nijak nelišila od poměrů v českojazyčném podhůří, architektura Králicka je mnohem typičtější „sudetská“.

Tvrzení o relativně méně destruktivním dopadu odsunu na krajinu a společnost Orlických hor by také nemělo zastřít fakt, že i zde existuje mnoho problémů spojených s odsunem, které se ani za posledních osmnáct let nepodařilo vyřešit. Řada sakrálních památek je v dezolátním stavu a nadále chátrá (kostely v Nebeské Rybné, Vrchní Orlici, Zdobnici). Sociální struktura v mnohých obcích je obdobná tristní situaci v jiných pohraničních regionech – poodsunoví doosídlení a jejich potomci jsou často apatičtí a nemají ke svému oko-

Naprostým unikátem Orlických hor je vlastnická struktura pozemků. Orlické hory jsou dnes jediným pohraničním pohořím v České republice, kde je většina půdy ve vrcholových partiích v majetku soukromých vlastníků, často potomků tradičních šlechtických rodů. Důvodem je to, že již od středověku patřilo téměř celé území Orlických hor k panstvím, jejichž správní centra ležela v podhorských českojazyčných oblastech. Majitelé těchto panství se po roce 1918 hlásili k české národnosti, a nebyli proto postiženi poválečnou konfiskací a odsunem. Pozdější komunistické konfiskace byly po roce 1990 napraveny restitucemi, a jižní část hor dnes proto znovu vlastní Parishové (Žamberk), prostřední část Kolowratové (Rychnov) a severní část Colloredové (Opočno) a rodina Janečkových (Kvasiny). Jediným sídlem patrimoniální správy v německo-jazyčné oblasti Orlických hor byla Rokytnice.

Další zajímavostí Orlických hor (respektive jejich severní části) je to, že zemská hranice nevede po hřebenu, jako je tomu u jiných českých pohraničních pohoří, ale podél Divoké Orlice, která teče hlubokým údolím mezi dvěma souběžnými horskými hřbety.

Kostel v Kačerově na opravu stále čeká
Die Kirche in Katscher
muss immer noch auf ihre Renovierung warten

lí patriční vztah. Ekonomická situace „Orlických Sudet“ je dnes rovněž neradostná, poznamenaná relativně vyšší nezaměstnaností a pokračujícím úbytkem obyvatelstva, což kontrastuje s prosperitou tradičně českojazyčných obcí, například Letohradu nebo Jablonného.

Ani samotný odsun nebyl v Orlických horách žádnou idylou. Brutalita „divokého odsunu“ se projevila vražděním v Bartošovicích, Zdobnici, Horní Lipce, Mladkově a řadě dalších obcí.

Na rozdíl od sudetoněmeckých oblastí západních Čech zanikaly v Orlických horách po odsunu spíše jen části obcí, osady a rozptýlené usedlosti ve vysoko položených lokalitách, nikoli celé rozsáhlé obce. Mezi zaniklé osady patří například Václavova Seč, Hadinec, Ostrov, Malá Strana a Vrchní Orlice. Ve většině bývalých německo-jazyčných obcí se ovšem po druhé světové válce drasticky snížil počet stálých obyvatel (například ve Zdobnici, Říčkách, Nebeské Rybné či Horní Lipce) a značná část domů je dnes využívána jen jako rekreační chalupy.

Kvůli obtížným životním podmínkám a ekonomické izolovanosti klesal počet obyvatel německy mluvících obcí Orlických hor po celou první polovinu 20. století. Některé negativní změny v krajině, které v Orlických horách pozorujeme v poválečném období, pak souvisejí s celoevropskými trendy vyliďňování venkova, úpadku zemědělské aktivity v méně přístupných lokalitách a následného zarůstání krajiny náletovými dřevinami. Odsun Němců tyto procesy „pouze“ urychlil (či spíše předznamenal) a dovedl do extrému.

Po roce 1989 vidíme v Orlických horách mnoho potěšujících známek obnovy krajiny a její historické paměti. Nejviditelnějším symbolem těchto snah je postupná oprava monumentálního poutního kostela v Neratově, z velké části financovaná z darů odsunutých krajanů. Majitelé lesů se opět ujali svého dědictví a pracují na odstraňování následků průmyslových emisí, které v 70. a 80. letech zničily porosty na hlavním hřebenu Orlických hor. Řada drobnějších sakrálních i světských památek je postupně opravována. Za pomoci fondů EU jsou v celých Orlických horách od Náchoda po Králíky rekonstruovány komunikace. Na rozdíl od řady jiných pohraničních oblastí je dnes na větší část Orlických hor opravdu hezký pohled, i když se scenerie ve srovnání s dobou před sedmdesáti lety značně změnila a většina středních a vyšších poloh je dnes využívána jen jako louky a pastviny.

Výše načrtnutá „výjimečnost“ Orlických hor v kontextu českého pohraničí je, když už ničím jiným, příslibem do budoucna. Díky mnohem výraznější kontinuitě osídlení a vlastnických vztahů mají Orlické hory lepší podmínky pro to, aby se vymanily z běžného „sudetského“ osudu. V uplynulých osmnácti letech se tak na mnoha úrovních opravdu děje.

Jan Jireš

Das Adlergebirge ist ein Teil der Gebirgsformation, die als „Sudeten“ bezeichnet wird. Es liegt zwischen Náchod im Norden und Schildberg (Štítý, Šilperk) im Süden. Es zieht sich fast durchgängig an der historischen Grenze zwischen Böhmen, dem Glatzer Land und Mähren entlang. Die Gesamtlänge des Höhenzugs beträgt rund 60 Kilometer.

Orographisch ist es in drei Teile gegliedert. Das eigentliche Adlergebirge vom Berg „Hohe Mense“ (Vrchmezí) bis zum sog. Landestor (Zemská brána) wird von einem Gebirgskamm mit einer durchschnittlichen Höhe von 1000 Metern gebildet. In diesem Teil befindet sich auch der höchste Berg des Adlergebirges, die Deschneier Großkoppe (Velká Deštná, 1115 m). Südlich des Landestores setzt sich dann der Kamm des Adlergebirges auf geringerer Höhe mit dem Wichstadtler Bergland (Mladkovská vrchovina) und dessen höchstem Berg, dem Adamsberg (765 m), fort. Dieser Teil des Gebirges liegt zwischen den Flüssen Wilde und Stille Adler. Südöstlich der Stillen Adler erhebt sich der Kamm dann wieder auf eine Höhe von fast 1000 Metern (Dürrer Berg/Schwarz Berg/Suchý Vrch, 995 m).

Wie in den anderen Grenzgebirgen, die zu den Sudeten gehören, ließen sich auch in den mittleren und höheren Partien des Adlergebirges im Laufe mehrerer Jahrhunderte deutschsprachige Siedler nieder, die an der Schaffung der dortigen Kulturlandschaft und ihrer einzelnen Komponenten entscheidenden Anteil hatten: an den menschlichen Siedlungen, den sakralen Bauten, der Infrastruktur für Ackerbau, Wirtschaft und Verkehr.

Kunštátská kaple stojí přímo na hlavním hřebeni ve výšce 1035 metrů

Die Kronstädter Kapelle steht direkt auf dem Hauptkamm, auf einer Höhe von 1035 Metern

Die deutschsprachigen Siedler kamen etwa ab der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert in die mittleren und höheren Lagen des Adlergebirges, insbesondere im Zusammenhang mit dem Glashandwerk, dem Bergbau und der Holzfällerei. Dies gilt sowohl für den nördlichen Teil des Adlergebirges, wo sich vor allem Holzfäller aus den Alpen und Siedler aus dem Glatzer Land niederließen, als auch für das Grulicher Ländchen im Süden.

Die meisten Orte im Adlergebirge, die bis 1945 deutschsprachig waren und sich meist oberhalb der 500-Meter-Grenze befinden, werden deshalb erst im 16. Jahrhundert erstmals erwähnt (einschließlich der Stadt Grulich/Králíky). Eine ganze Reihe kleinerer Ortschaften in höheren Lagen wurden sogar erst im 17. oder 18. Jahrhundert gegründet (Luisenthal/Luisino údolí, Ottendorf/Hadinec, Tschihak/Čihák).

Aus historischer Sicht und insbesondere im Hinblick auf den Verlauf der Sprachgrenze kann

man das deutschsprachige Adlergebirge in drei kleinere Teile untergliedern:

- Oberes Adlergebirge, begrenzt von Gießhübel (Olešnice) im Norden und dem Landestor im Süden;
- Grulicher Ländchen, umfasst das Gebiet zwischen dem Landestor im Nordwesten, der Stillen Adler im Südwesten, dem Massiv des Grulicher Schneebergs (Králický Sněžník) im Norden und der Landesgrenze zu Mähren im Südosten;
- Friesetal, südlicher Teil der Grulicher Furche von Mährisch Rothwasser (Červená Voda) im Norden bis nach Schildberg im Süden.

Während der nördliche Teil des Adlergebirges und des Grulicher Ländchens immer zu Böhmen gehört hatte (im Falle des Grulicher Ländchens, weil dort die frühen Sied-

Most na Zemské bráně slouží už sto let
Die Brücke am Landestor ist bereits hundert Jahre alt

lungsbestrebungen vom 13. bis zum 16. Jahrhundert von der Herrschaft Sandbach ausgingen, die ihren Sitz in Böhmen, südlich von Senftenberg hatte), war das gesamte Friesetal historisch ein Teil Mährens und des politischen Kreises Hohenstadt. Erst 1960 wurde der nördliche Teil des Friesetals um Rothwasser dem böhmischen Kreis Ústí nad Orlicí angeschlossen.

Ungeachtet der früher existierenden Landesgrenze, die das mährische Friesetal vom böhmischen Grulicher Ländchen trennte, betrachten jedoch die deutschen Bewohner diese beiden

Gebiete als Teil der deutschsprachigen Heimatlandschaft Adlergebirge. Neben den geographischen Bedingungen ist ein Grund dafür sicherlich auch die Tatsache, dass das Friesetal durch das tschechische Gebiet um Hohenstadt von den deutschsprachigen Gebieten in Nordmähren und im Schönhengstgau abgetrennt war und die kulturell-sprachliche Verbindung zum Grulicher Ländchen und dem Adlergebirge deshalb auf der Hand lag.

Nach der Aussiedlung nahezu aller deutschsprachigen Einwohner in den Jahren 1945/46 teilte das Adlergebirge in soziologischer, wirtschaftlicher und ökologischer Hinsicht das Schicksal der anderen ehemaligen Sudetengebiete. In einigen Aspekten unterscheidet sich das Adlergebirge jedoch von den anderen Grenzregionen, die von der Aussiedlung betroffen waren. Dies ist auf die geographischen, sprachlichen und sozioökonomischen Charakteristiken des Gebiets in der Zeit vor der Aussiedlung zurückzuführen.

Insgesamt hatte die Aussiedlung der deutschsprachigen Bevölkerung für die Landschaft im Adlergebirge weniger verheerende Folgen als in anderen Gebieten. An dieser Stelle sollen einige grundsätzliche Besonderheiten des Adlergebirges zusammengefasst werden, die zu dieser Tatsache führten:

- Das deutschsprachige Gebiet war sehr klein und bildete nur einen schmalen Streifen in unmittelbarer Nähe der Landesgrenze, was vor allem für das Obere Adlergebirge galt. Oft handelte es sich nur um zwei oder drei deutschsprachige Dörfer, hinter denen bereits das tschechischsprachige Gebiet begann.
- Das deutschsprachige Gebiet im Oberen Adlergebirge war vollkommen von tschechischsprachigen Gebieten eingeschlossen und so eigentlich vom Landesinneren aus gesehen eine Sprachinsel. Die Region Náchod im Norden und das Landestor im Süden waren zwei von fünf Gebieten in Böhmen, wo die Sprachgrenze die Landesgrenze berührte.
- Die tschechischsprachigen Orte reichten bis in mittlere, ausnahmsweise auch bis in höhere Lagen des Adlergebirges hinauf (Liberk/Rehberg, Klášterec/Klösterle, Pěčín, Orlický/Erlitz). Ihre tschechischen Einwohner entwickelten also schon lange vor der Aussiedlung ihrer deutschen Nachbarn eine authentische Beziehung zur Landschaft und Geschichte des Adlergebirges.
- Dasselbe gilt für die tschechischsprachigen Kleinstädte im Vorland des Adlergebirges, zum Beispiel Žamberk/Senftenberg, Rychnov/Reichenau, Letohrad (Kyšperk)/Geiersberg und Dobruška. Ihre Einwohner betrachteten das Adlergebirge über Generationen hinweg als ihre Heimat, so dass ein gewisses Interesse an der Landschaft und ihrer Geschichte auch nach der Aussiedlung der Deutschen gewahrt blieb.
- Die deutschsprachigen Gebiete im Adlergebirge waren kaum urbanisiert. Im nördlichen Teil des Gebirges war Rokitnitz mit rund 1000 Einwohnern das einzige Zen-

trum, das städtischen Charakter hatte. Im Grulich Ländchen war Grulich (knapp 4000 Einwohner) das einzige urbane Zentrum, im Friesetal Schildberg (knapp 2000 Einwohner). Deshalb gehörten die deutschsprachigen Gebiete der Heimatlandschaft Adlergebirge jeweils zu tschechischsprachigen Verwaltungszentren im Gebirgsvorland (den politischen Kreisen Nové Město nad Metují und Žamberk). Die tschechischsprachigen Städte Náchod, Opočno, Rychnov und Dobruška dienten auch als Handelszentren für die deutschsprachigen Gebiete, was im Alltag intensive Beziehungen zwischen Tschechen und Deutschen sowie eine erhebliche sozioökonomische Verflechtung beider Ethnien zur Folge hatte. Dies zeigt auch das Beispiel tschechischer Firmen, die sich im deutschsprachigen Gebiet niederließen, oder die wirtschaftliche Bedeutung der tschechischsprachigen Wanderbewegung für das Adlergebirge, weswegen die Hotels und Pensionen in den deutschsprachigen Orten zweisprachige Aufschriften trugen. In zahlreichen Orten im Adlergebirge gab es eine beachtliche tschechische Minderheit.

Aufgrund dieser Situation konnte das Adlergebirge nach der Aussiedlung der Deutschen relativ erfolgreich wieder besiedelt werden, und zwar mit Menschen, die aus den unmittelbar benachbarten tschechischen Orten stammten. Dadurch blieb eine gewisse Kontinuität der Besiedlung gewahrt, was sich im Vergleich zu anderen Grenzregionen durch ein geringeres Ausmaß der Verwahrlosung positiv bemerkbar machte. Ins Adlergebirge kamen nach der Aussiedlung weder die Prager „Goldgräber“ noch entwurzelte Roma und Ungarn aus der Slowakei, sondern meist Menschen aus der Nachbarschaft, die mit den ausgesiedelten Orten von Kindheit an vertraut waren.

Neben dem Genannten weist das Adlergebirge noch andere Besonderheiten auf. Mit dem Fehlen größerer städtischer (also wirtschaftlicher) Zentren im deutschsprachigen Gebiet hing zum Beispiel auch der relativ geringe Lebensstandard der deutschen Haushalte zusammen. Die Deutschen im Gebirge hatten den gleichen oder einen noch niedrigeren Lebensstandard als die Tschechen im Gebirgsvorland, und so gab es unter den Nachbarn keinen Grund für wirtschaftlich motivierte nationalistische Konflikte.

Ein interessantes, wenn auch mit dem Schicksal des Adlergebirges nach der Aussiedlung nur lose verbundenes Phänomen war der sogenannte Böhmisches Winkel, der sich im nordwestlichen Zipfel des Glatzer Landes befand. Der Böhmisches Winkel wurde kurz vor dem Zweiten Weltkrieg von elf tschechischsprachigen Dörfern gebildet, die im 18. Jahrhundert gemeinsam mit dem Glatzer Land Preußen angeschlossen wurden. Die Bewohner des Böhmisches Winkels bewahrten über zwei Jahrhunderte hinweg ihre spezifischen Mundarten und Bräuche. Es war der einzige Ort hinter der Grenze,

wo es eine autochthone tschechische Minderheit gab, die, wenn auch natürlich in weit kleinerem Maßstab, mit der sudetendeutschen Minderheit vergleichbar war. Ebenso wie die deutsche Besiedlung der böhmischen Länder verschwand nach dem Zweiten Weltkrieg auch der Böhmisches Winkel. Er fiel rasch der freiwilligen Auswanderung nach Böhmen und der Assimilation nach dem Anschluss des Glatzer Landes an Polen zum Opfer. Im Vergleich zu den Millionen Deutschen, die gewaltsam aus der Tschechoslowakei und Polen ausgesiedelt wurden, handelt es sich

O krajinnou paměť se zase pečuje, Vrchní Orlice
Das Gedächtnis der Landschaft wird wieder gepflegt,
Hohen-Erlitz

zwar nur um ein kleines Detail, aber es charakterisiert treffend die destruktiven und uniformierenden gesellschaftlichen Prozesse im Europa der Nachkriegszeit.

Ein absolutes Unikum im Adlergebirge sind die Eigentumsverhältnisse an Grund und Boden. Das Adlergebirge ist heute das einzige Grenzgebirge in der Tschechischen Republik, wo sich der Großteil des Bodens in den Gipfellagen in Privatbesitz befindet, oft im Besitz der Nachkommen alter Adelsgeschlechter. Das hängt damit zusammen, dass schon im Mittelalter fast das gesamte Gebiet des Adlergebirges zu Grundherrschaften gehörte, deren Verwaltungszentren in den tschechischsprachigen Gebieten im Gebirgsvorland lagen. Die Besitzer dieser Herrschaften nahmen nach 1918 die tschechische Nationalität an und waren deshalb nach dem Krieg nicht von Enteignung und Aussiedlung betroffen. Die später von den Kommunisten enteigneten Grundstücke wurden nach 1990 restituiert. Der südliche Teil des Gebirges gehört deshalb heute erneut der Familie Parish (Žamberk/Senftenberg), der mittlere Teil der Familie Kolowrat (Rychnov/Reichenau) und der nördliche Teil den Familien Colloredo (Opočno/Opotschno) und Janeček (Kvasiny/Kwasnei). Der einzige Sitz der grundherrschaftlichen Verwaltung im deutschsprachigen Gebiet des Adlergebirges war Rokitznitz.

Interessant ist auch, dass im Adlergebirge (bzw. in dessen nördlichem Teil) die Landesgrenze nicht auf dem Kamm verläuft, wie es in den anderen böhmischen Grenzgebirgen der Fall ist, sondern entlang der Wilden Adler, die durch ein tiefes Tal (Elitztal) zwischen zwei parallelen Bergrücken hindurchfließt.

Es muss darauf hingewiesen werden, dass die oben aufgestellte These von den weniger verheerenden Folgen der Aussiedlung für die Landschaft, die Orte und Baudenkmäler des Adlergebirges nur relativ ist, also nur im Vergleich zu den schlimmer betroffenen Grenzregionen zum Beispiel in West- und Nordböhmen Gültigkeit besitzt. Zweitens muss man bedenken, dass die meisten der genannten Besonderheiten des Adlergebirges nur für dessen nördlichen Teil, das Obere Adlergebirge, gelten, die Grulicher Senke und das Friesetal aber in viel geringerem Maße betreffen. Das Grulicher Ländchen hatte, was Architektur, Siedlungsstruktur und die sozioökonomischen und ethnischen Verhältnisse betrifft, weit stärker ein „sudetisches Gepräge“ als das Obere Adlergebirge. Während sich die Architektur im Oberen Adlergebirge bis auf Ausnahmen nicht vom tschechischsprachigen

Gebirgsvorland unterschied, ist sie im Grulicher Ländchen weit mehr „typisch sudetisch“.

Die These von den (relativ) weniger verheerenden Folgen der Aussiedlung für die Landschaft und die Gesellschaft im Adlergebirge sollte auch nicht die Tatsache in den Hintergrund drängen, dass es auch hier viele mit der Aussiedlung verbundene Probleme gibt, die auch nach 1989 nicht gelöst werden konnten. Eine ganze Reihe sakraler Bauten befindet sich in desolatem Zustand und verfällt weiter (die Kirchen in Himmlisch Riebnei/Nebeská Rybná, Hohen-Erlitz/Vrchní Orlice und Groß Stiebnitz/Zdobnice).

Die soziale Struktur in vielen Orten ähnelt der tristen Situation in anderen Grenzregionen – die Neusiedler und ihre Nachkommen sind häufig apathisch und haben keine angemessene Beziehung zu ihrem Umfeld. Auch die wirtschaftliche Situation im „Sudeteland des Adlergebirges“ ist bis heute unerfreulich und durch eine relativ hohe Arbeitslosigkeit sowie einen beständigen Bevölkerungsrückgang gekennzeichnet, im Gegensatz zu den prosperierenden, tradi-

Vzpomínka na neklidná léta – bunkr na Polomu
Erinnerung an unruhige Jahre – Bunker in Pollom

Zemská brána je svorníkem Orlických hor
Das Landestor ist der Schlussstein des Adlergebirges

sionell tschechischsprachigen Gemeinden, wie z. B. Letohrad oder Jablonné. Auch die Aussiedlung selbst verlief im Adlergebirge alles andere als harmonisch. Im Zuge der „wilden Vertreibung“ wurden in Batzdorf (Bartošovice), Groß Stiebnitz (Zdobnice), Ober Lipka (Horní Lipka), Wichstadt (Mladkov) und anderen Orten Menschen ermordet.

Im Unterschied zu den sudetendeutschen Gebieten in Westböhmen verschwanden im Adlergebirge nach der Aussiedlung nur Ortsteile, kleine Siedlungen und vereinzelte Anwesen in hochgelegenen Gebieten, nicht aber größere Dörfer. Zu den Ortschaften, die nicht mehr existieren, gehören zum Beispiel Wenzelshau (Václavova Seč), Ottendorf (Hadinec), Nesselfleck (Ostrov), Halbseiten (Malá Strana) und Hohen-Erlitz (Vrchní Orlice). In den meisten ehemals deutschsprachigen Orten ging freilich nach dem Zweiten Weltkrieg die Zahl der ständigen Einwohner drastisch zurück (zum Beispiel in Groß Stiebnitz/Zdobnice, Ritschka/Říčky, Himmlisch Riebnei/Nebeská Rybná und Ober Lipka/Horní Lipka) und ein erheblicher Teil der Häuser wird heute nur noch als Ferien- oder Wochenendhäuser genutzt.

Wegen der schwierigen Lebensbedingungen und der wirtschaftlichen Isolation sank die Zahl der Einwohner in den deutschsprachigen Orten des Adlergebirges in der gesamten ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Einige negative Veränderungen in der Landschaft, die im Adlergebirge in der Nachkriegszeit zu beobachten sind, hängen mit der europaweiten Abwanderung aus den ländlichen Regionen und dem Rückgang der Landwirtschaft an weniger günstigen Standorten zusammen, an denen die Landschaft danach von wild wachsenden Bäumen überwuchert wurde. Die Aussiedlung der Deutschen beschleunigte diese Prozesse „nur“ (bzw. zeichnete sie vor) und verschärfte ihre Auswirkungen.

Nach 1989 sind im Adlergebirge viele erfreuliche Anzeichen für die Wiederbelebung dieses Landstrichs und seines historischen Gedächtnisses erkennbar. Das sichtbarste Symbol dieser Bemühungen ist die schrittweise Renovierung der monumentalen Wallfahrtskirche in Bärnwald (Neratov), die zum großen Teil durch Spenden von Aussiedlern finanziert wird. Die Besitzer der Wälder haben sich wieder ihres Erbes angenommen und arbeiten an der Beseitigung der Folgen der Luftverschmutzung, die in den 70er und 80er Jahren die Bestände auf dem Hauptkamm des Adlergebirges dezimiert haben. Viele kleinere sakrale und weltliche Bauten werden nach und nach renoviert. Mit Mitteln aus EU-Fonds werden im gesamten Adlergebirge von Náchod bis Grulich die Straßen saniert. Im Unterschied zu vielen anderen Grenzregionen bietet der größte Teil des Adlergebirges heute einen wirklich schönen Anblick, wenn sich auch die Szenerie im Vergleich zur Zeit vor den 70er Jahren sehr verändert hat und die meisten mittleren und höheren Lagen heute nur noch als Wiesen- und Weideland genutzt werden.

Die oben umrissene „Einzigartigkeit“ des Adlergebirges unter den tschechischen Grenzgebieten lässt jedenfalls auf eine gute Zukunft hoffen. Dank der viel stärkeren Kontinuität der Besiedlung und der Eigentumsverhältnisse herrschen im Adlergebirge bessere Bedingungen dafür, dass es sich vom üblichen „Sudetenschicksal“ lösen kann. Seit 1989 wird dies auf vielen Ebenen bereits Wirklichkeit.

Foto: Jan Jirák

Foto: Jan Jirák

Foto: Jan Jirák

Foto: Jan Jirák

Foto: Jan Jirěš

Foto: Pavel Bednář

Foto: Jan Jirěš

HORA MATKY BOŽÍ / MUTTERGOTTESBERG
1930-1940 / 2007

[J7]

Foto: Jan Jureš

Foto: Pavel Bednár

Foto: Jan Jureš

Foto: Jan Jirák

Foto: Jan Jureš

Snímky poskytl © MOČK, 2004

Foto: Pavel Bednář

Foto: Pavel Bednář

Foto: Jan Jureš

Foto: Pavel Bednár

Foto: Pavel Bednář

Foto: Pavel Bednár

Foto: Pavel Bednář

Foto: Jan Jirák

OSTROV / NESSELFLECK
1938 / 2007

[J21]

Foto: Petr Gebauer

Foto: Jan Jreš

Foto: Jan Jureš

Foto: Jan Jreš

Foto: Jan Jureš

Foto: Jan Jreš

Foto: Jan Jirák

Foto: Pavel Bednár

ŠERLIŠKÝ MLÝN / SCHIERLICHMÜHLE
1937 / 2007

Foto: Jan Jureš

Foto: Jan Jirák

Foto: Jan Jureš

Foto: Pavel Bednár

Foto: Jan Jureš

Foto: Jan Jreš

[J1] BARTOŠOVICE V ORLICKÝCH HORÁCH / BATZDORF IM ADLERGEBIRGE

Bartošovice leží v nejjižnější části údolí horní Divoké Orlice (Erlitztal), přibližně tři kilometry od Zemské brány a přímo na zemské hranici mezi Čechami a Kladskem. V roce 1881 měly Bartošovice úctyhodných 1107 obyvatel, z toho 27 Čechů. Dnes (2001) mají pouhých 218 stálých obyvatel. Značná část domů slouží k rekreaci. Počet obyvatel se však pomalu snižoval již během první poloviny 20. století (podobně jako ve většině obcí Orlických hor). Například roku 1930 měly Bartošovice již jen 763 obyvatel, z čehož bylo 45 Čechů. Ves byla založena během kolonizace Erlitztalu v 16. století, první písemná zmínka o ní pochází z roku 1548. Bartošovice byly nejstarší vsí na české straně údolí a východiskem pro jeho další kolonizaci. Koncem 16. století připadly spolu s částí žampašského panství k žamberskému panství Bubnů z Litic. Staly se tak jedinou německojazyčnou vsí na žamberském panství (pokud nepočítáme osady Čihák a Ostrov).

Dominantou obce je barokní kostel sv. Máří Magdaleny, postavený v letech 1731–1746 a obnovený po požáru v roce 1906. I když se dnes nenachází ve vyložené havarijním stavu, příliš pěkný pohled na něj není.

Bartošovice byly střediskem zimních sportů již před první světovou válkou. Zhotovovaly se zde lyže a sánky a roku 1908 zde byl založen „přeshraniční“ spolek zimních sportů *Wintersportsverein Batzdorf-Marienthal* (společně s nadšenci z obce Marienthal, nyní Niemojów) ležící na kladském břehu řeky Orlice v bezprostředním sousedství Bartošovic.

Záběry na centrální část obce s kostelem sv. Máří Magdaleny jsou pořízeny z horní části bartošovické sjezdovky. Bez ohledu na to, co si myslíme o průmyslu zimních sportů, je nutné říci, že v době všeobecného zarůstání krajiny lesem a křovím nabízejí právě sjezdovky jedny z mála udržovaných výhledů na krajinné celky. Bez sjezdovek by i v Orlických horách výhledů ubylo.

Batzdorf liegt im südlichsten Teil der Erlitztals, rund drei Kilometer vom sog. Landestor (Zemská brána) entfernt, direkt an der Landesgrenze zwischen Böhmen und dem Glatzer Land. 1881 hatte Batzdorf die beachtliche Einwohnerzahl von 1107, davon 27 Tschechen. Heute (2001) hat es lediglich 218 ständige Bewohner. Ein erheblicher Teil der Bauten dient als Ferien- und Wochenendhäuser. Die Zahl der Einwohner sank jedoch bereits in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts allmählich ab (ähnlich wie bei den meisten Orten im Adlergebirge). 1930 beispielsweise hatte Batzdorf nur noch 763 Einwohner, davon 45 Tschechen.

Das Dorf wurde während der Besiedlung des Erlitztals im 16. Jahrhundert gegründet. Die erste schriftliche Erwähnung stammt von 1548. Batzdorf war das älteste Dorf auf der böhmischen Seite des Tals und es war Ausgangspunkt für die weitere Besiedlung. Ende des 16. Jahrhunderts fiel es zusammen mit einem Teil der Herrschaft Sandbach der Senftenberger Herrschaft der Grafen Bubna von Littitz zu. Es wurde so zum einzigen deutschsprachigen Dorf in der Herrschaft Senftenberg (abgesehen von den Ortschaften Tschihak/Čihák und Nesselfleck/Ostrov).

Wahrzeichen des Ortes ist die barocke Maria-Magdalenen-Kirche, die 1731-1746 erbaut und nach einem Brand 1906 wieder aufgebaut wurde. Obwohl sie heute nicht direkt auffällig ist, bietet sie keinen sehr schönen Anblick.

Batzdorf war bereits vor dem Ersten Weltkrieg ein Wintersportzentrum. Man stellte hier Skier und Schlitten her und 1908 wurde der „grenzübergreifende“ *Wintersportverein Batzdorf-Marienthal* gegründet (gemeinsam mit Sportbegeisterten aus der Gemeinde Marienthal, die am Glatzer Ufer des Flusses Adler in unmittelbarer Nachbarschaft von Batzdorf liegt).

Die Aufnahmen vom Ortskern mit der Maria-Magdalenen-Kirche wurden vom oberen Teil der Batzdorfer Abfahrtspiste aus gemacht. Ungeachtet unserer Haltung zur Winter-

sportindustrie, muss man sagen, dass in einer Zeit, in der die Landschaft allgemein mehr und mehr zuwächst, gerade die Abfahrtspisten zu den wenigen gepflegten Aussichtspunkten gehören, die weite Ausblicke auf die Landschaft bieten. Ohne die Abfahrtspisten würden die Aussichtspunkte im Adlergebirge allmählich verschwinden.

[J2] BARTOŠOVICE V ORLICKÝCH HORÁCH / BATZDORF IM ADLERGEBIRGE

Hotel U Dubu / Gasthaus „Zur Eiche“

Od konce 19. století byly Bartošovice vyhledávaným střediskem letní turistiky i zimních sportů. Tak jako jinde v pohraničních horách zde proto začaly rychle vyrůstat hotely a penziony. Jedním z nich byl i hotel U Dubu, postavený v roce 1901. Závislost Bartošovic na turistice z českého vnitrozemí a vůbec propojenost německojazyčné severní části Orlických hor s českojazyčným prostředím dokumentují dvojjazyčné nápisy na hotelu. Současná podoba zařízení, které funguje pod názvem Hotel Zemská brána, bohužel odpovídá českému vkusu druhé poloviny 20. století.

Seit dem Ende des 19. Jahrhunderts war Batzdorf ein beliebtes Sommerurlaubs- und Wintersportzentrum. Aus diesem Grund entstanden dort, wie anderswo in den Grenzgebirgen auch, in kurzer Zeit zahlreiche Hotels und Pensionen, darunter auch das Gasthaus „Zur Eiche“, das 1901 erbaut wurde. Die Abhängigkeit Batzdorfs von den Touristen aus dem Landesinneren und die allgemeine Verflechtung des deutschsprachigen nördlichen Teils des Adlergebirges mit dem tschechischsprachigen Teil dokumentieren die zweisprachigen Aufschriften am Gasthof. Die heutige Ausstattung des Gasthauses, das nun den Namen „Hotel Zemská brána“ trägt, entspricht leider dem tschechischen Geschmack der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts.

[J3] ČERVENÁ VODA / MÄHRISCH ROTHWASSER

Obec Červená Voda leží v mohutném údolí mezi Králíky na severu a Štíty na jihu, horopisně nazývaném Králická brázda. Němečtí krajané tuto oblast nazývají Údolí Březné (Friesetal). Na západě její hranici tvoří hřeben Bukovohorské hornatiny, což je nejnižší část hřebenu Orlických hor (Suchý vrch, 995 m). Na východě je ohraničena Hanušovickou hornatinou s nejvyšším vrcholem Jeřáb (1002 m). Na rozdíl od Králicka patřila celá oblast Friesetalu historicky k Moravě a byla součástí politického okresu Zábřeh. Teprve v roce 1960 byla připojena k českému okresu Ústí nad Orlicí. Bez ohledu na dříve existující zemskou hranici oddělující moravský Friesetal od českého Králicka však němečtí obyvatelé obě tyto oblasti pokládají za součást širší německojazyčné oblasti Orlických hor (Heimatlandschaft Adlergebirge). Kromě horopisných poměrů je důvodem jistě i to, že Friesetal byl oddělen od německojazyčných oblastí severní Moravy a Hřebečska českým Zábřežskem, a kulturně-jazyková návaznost na Králícko a Orlické hory proto byla zjevná.

Červená Voda je rozsáhlou obcí táhnoucí se na dně údolí i na svazích Suchého vrchu. Až do roku 1945 měla takřka výhradně německé obyvatelé. Roku 1900 zde žilo celkem 2659 lidí, z toho čtyři Češi. Roku 1930 zde žilo celkem 2526 lidí, z toho 327 Čechů. V současné době (2001) má Červená Voda 3228 obyvatel. Po druhé světové válce byla k Červené Vodě postupně připojena řada okolních obcí – Šanov, Bílá Voda, Moravský Karlov, Mlýnický Dvůr, Dolní Orlice a Horní Orlice – což je také důvodem administrativního nárůstu počtu obyvatel obce.

Červená Voda byla založena v 15. století během kolonizace Údolí Březné. První písemná zmínka pochází z roku 1481. V 19. století obec procházela rychlým průmyslo-

vým rozvojem a zvyšováním počtu obyvatel. Jednalo se především o průmysl textilní – v roce 1910 zde působilo 44 výrobců textilního zboží. Ačkoli se z urbanistického hlediska jedná o vesnici, v době průmyslové prosperity bylo v Červené Vodě postaveno množství velkorysých veřejných budov, vil a továrních objektů, které z velké části stojí dodnes, byť jsou často ve špatném stavu.

Vyhánění německých obyvatel Červené Vody probíhalo od dubna do října 1946. Celkem bylo odsunuto 2156 lidí v sedmnácti transportech, zůstalo jen 37 osob. Opuštěné usedlosti měly být osidlovány lidmi z jihomoravského Tišnovska, tento záměr se ale nezdařil. Nakonec přišli noví obyvatelé převážně z nedalekých českojazyčných obcí.

Die Gemeinde Mährisch Rothwasser liegt zwischen Grulich (Králíky) im Norden und Schildberg (Štítý) im Süden in einem ausgedehnten Tal, das in der Fachsprache als Grulicher Furche bezeichnet wird. Die deutschen Bewohner nennen das Gebiet Friesetal. Im Westen wird es vom Kamm des Buchberg-Berglandes (Bukovohorská hornatina), dem südlichsten Teil des Adlergebirgskamms (Dürrer Berg/Schwarz Berg/Suchý Vrch, 995 m) begrenzt. Im Osten bildet das Hannsdorfer Bergland (Hanusovická hornatina) mit seinem höchsten Gipfel, dem Ebereschberg (Jeřáb, 1002 m), die Grenze.

Im Unterschied zum Grulicher Ländchen gehörte das ganze Gebiet des Friesetals historisch zu Mähren und war Teil des politischen Kreises Hohenstadt (Zábřeh). Erst 1960 wurde es dem böhmischen Kreis Ústí nad Orlicí angeschlossen. Ungeachtet der früher existierenden Landesgrenze, die das mährische Friesetal vom böhmischen Grulicher Ländchen trennte, betrachten jedoch die deutschen Bewohner diese beiden Gebiete als Teil der deutschsprachigen Heimatlandschaft Adlergebirge. Neben den geographischen Bedingungen ist ein Grund dafür sicherlich auch die Tatsache, dass das Friesetal durch das tschechische Gebiet um Hohenstadt von den deutschsprachigen Gebieten in Nordmähren und im Schönhengstgau abgetrennt war und die kulturell-sprachliche Verbindung zum Grulicher Ländchen und dem Adlergebirge deshalb auf der Hand lag.

Mährisch Rothwasser ist ein weitläufiger Ort, der sich in der Talsohle und an den Hängen des Dürren Bergs (Suchý vrch) entlangzieht. Bis 1945 war es fast ausschließlich von Deutschen bewohnt. Um 1900 hatte Mährisch Rothwasser insgesamt 2659 Einwohner, davon 4 Tschechen. 1930 lebten dort insgesamt 2526 Menschen, davon 327 Tschechen. Heute (2001) hat Mährisch Rothwasser 3228 Einwohner. Nach dem Zweiten Weltkrieg wurden nach und nach mehrere Nachbarorte – Schönau (Šanov), Mährisch Weisswasser (Bílá Voda), Mährisch Karlsdorf (Moravský Karlov), Lenzhof (Mlýnický Dvůr), Nieder Erlitz (Dolní Orlice) und Ober Erlitz (Horní Orlice) – nach Rothwasser eingemeindet, was auch der Grund für den statistischen Anstieg der Einwohnerzahl ist.

Mährisch Rothwasser wurde im 15. Jahrhundert im Zuge der Besiedlung des Friesetals gegründet. Die Ersterwähnung stammt von 1481. Im 19. Jahrhundert erlebte der Ort eine rasche Industrialisierung und die Zahl der Einwohner stieg. Es handelte sich vor allem um Textilindustrie – 1910 gab es im Ort 44 Textilhersteller. Obwohl es sich formell um ein Dorf handelt, wurden in Mährisch Rothwasser in der Zeit der wirtschaftlichen Blüte viele großzügige öffentliche Gebäude, Villen und Fabriken gebaut, die zum großen Teil bis heute erhalten sind, wenn auch oft in schlechtem Zustand.

Die Aussiedlung der deutschen Bewohner aus Mährisch Rothwasser erfolgte von April bis Oktober 1946. Insgesamt wurden 2156 Personen in 17 Transporten ausgesiedelt, nur 37 Personen blieben zurück. Die verlassenen Anwesen sollten von Menschen aus dem Gebiet um Tišnov in Südmähren besiedelt werden, aber dieser Plan scheiterte. Am Ende kamen die neuen Einwohner hauptsächlich aus tschechischsprachigen Orten in der näheren Umgebung.

[J4] ČESKÉ PETROVICE / BÖHMISCH PETERSDORF

Ves Petrovice se nachází ve střední, snížené části Orlických hor. Obcí protéká potok Orlička, který se u Pastviny vlévá do Divoké Orlice. Nadmořská výška obce je poměrně značná – kolem 650 metrů. V roce 1930 měly Petrovice 443 obyvatel, z toho 67 Čechů. V současnosti (2001) zde sice žije pouhých 148 obyvatel, ale nedá se říci, že by se jednalo o ospalou obec – fungují zde sjezdovky a restaurace a procházejí tudy nově zrekonstruované silnice. Značná část chalup slouží k rekreaci. V obci se nachází barokní kostel sv. Petra a Pavla z let 1732–34, který je však ve značně špatném technickém stavu. Ve třicátých letech 20. století tvářnost okolí obce významně poznamenala stavba československého pohraničního opevnění.

Petersdorf befindet sich im mittleren, niedrigeren Teil des Adlergebirges. Durch den Ort fließt der Adlerbach (Orlička), der bei Pastviny in die Wilde Adler mündet. Das Dorf ist relativ hoch gelegen – rund 650 Meter über dem Meeresspiegel.

1930 hatte Petersdorf 443 Einwohner, davon 67 Tschechen. Heute (2001) leben hier zwar nur noch 148 Personen, aber man kann nicht gerade behaupten, dass es ein verschlafenes Dorf ist – es gibt Abfahrtspisten und Restaurants, die Straßen sind saniert. Die meisten Gebäude dienen als Ferien- und Wochenendhäuser.

Im Ort gibt es eine barocke Peter- und Paulskirche von 1732–34, die jedoch in sehr schlechtem Zustand ist. In den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts war die Umgebung des Ortes stark vom Bau des Tschechoslowakischen Walls geprägt.

[J5] ČIHÁK / TSCHIHAK

Čihák je malá vesnička v bezprostřední blízkosti Zemské brány, ležící přímo na hranici mezi Čechami a Kladskem. Byla založena žamberským hrabětem Františkem Adamem z Bubna po roce 1679 a dnes je součástí Českých Petrovic. V roce 1930 zde žilo 70 lidí, z toho bylo 13 Čechů. Po odsunu německého obyvatelstva se ves změnila v osadu sloužící převážně rekreaci. Kromě empírové kaple svatě Anny, vystavěné v roce 1849, je místní dominantou chata postavená v letech 1931–1932 Klubem českých turistů v Hradci Králové na místě bývalé hospody Zur Mühle. Chata byla původně nazvána Hrádeček, ale po roce 1945 byla přejmenována na Chatu na Čiháku. Později byla také zbavena svého dřevěného obložení a pobita eternitem. Od devadesátých let 20. století je mimo provoz a postupně chátrá. Záběry chaty byly pořízeny od vchodu kaple svatě Anny. Vpravo stojící kříž pochází z roku 1834.

Tschihak ist ein kleines Dorf in unmittelbarer Nähe des sog. Landestores, das direkt an der Grenze zwischen Böhmen und dem Glatzer Land liegt. Es wurde nach 1679 vom Senftenberger Grafen Franz Adam von Bubna gegründet und gehört heute zu České Petrovice (Böhmisch Petersdorf).

1930 hatte Tschihak 70 Einwohner, davon 13 Tschechen. Nach der Aussiedlung der deutschen Bevölkerung war das Dorf in erster Linie ein Erholungsort. Neben der Annenkapelle im Empirestil, die 1849 erbaut wurde, prägt die Baude, die 1931–1932 vom „Tschechischen Wanderverein Königgrätz“ anstelle des Gasthauses „Zur Mühle“ gebaut wurde, das Ortsbild. Die Baude hieß ursprünglich „Hrádeček“, aber nach 1945 wurde sie in „Chata na Čiháku“ umbenannt. Später wurde die Holzverkleidung entfernt und die Baude wurde mit Eternit verkleidet. Seit den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts ist sie außer Betrieb und verfällt allmählich. Die Aufnahmen von der Baude wurden vom Eingang der Annenkapelle aus gemacht. Das Kreuz auf der rechten Seite stammt von 1834.

[J6] DEŠTNÉ / DESCHNEI

V roce 1930 mělo Deštné 755 obyvatel, dnes jich zde žije celkem 600, do tohoto počtu jsou ovšem zahrnuti i obyvatelé žijící v přilehlých osadách (Jedlová a Zákoutí), které byly původně samostatné. Deštné se připomíná již v polovině 14. století jako dřevorubecká osada, která byla v majetku kláštera Svaté pole u Třebehovic pod Orebem. V pozdějších staletích bylo zaměstnáním zdejších obyvatel tkalcovství, práce na pilách či ve mlýně, pašeráctví (o kterém se dodnes dochovala řada pověstí) a zemědělství, které nebylo v horském prostředí, kde políčka sahala až na příkré a kamenité svahy, vůbec lehké.

Důležitá byla těžba dřeva. Od počátku 17. století se klády plavily po říčce Bělé do Orlice a odtud dále jako vory po Labi. Ještě v devatenáctém století poskytovalo některým obyvatelům Deštného obživu sklářství. Poslední fungující sklářská huť v Orlických horách, která se nacházela v nedalekém Zákoutí, byla zrušena až v roce 1911. Dodnes se však oblast k výrobě skla hrdě hlásí, jak o tom svědčí například akce *Tavení skla dřevem*, každoročně pořádaná zdejším muzeem.

Veřejnosti je obec známa jako turistické a lyžařské středisko – oblíbeným letoviskem se stala již v meziválečné době. Kostel sv. Máří Magdalény, který je vidět na fotografiích, pochází z let 1723 až 1725.

1930 hatte Deschnei 755 Einwohner. Heute leben hier insgesamt 600 Menschen, wobei diese Zahl natürlich auch die Einwohner der umliegenden Gemeinden (Tanndorf und Hinterwinkel) einschließt, die ursprünglich selbständig waren.

Deschnei wurde bereits Mitte des 14. Jahrhunderts erstmals erwähnt, und zwar als Holzfällersiedlung, die dem Kloster Heiligenfeld (Svaté pole) bei Hohenbruck (Třebehovice pod Orebem) gehörte. In späteren Jahrhunderten arbeiteten die Einheimischen als Weber, als Schmuggler (über die zahlreiche Sagen überliefert sind), in Sägewerken und Mühlen und in der Landwirtschaft, was im Gebirge, wo die Felder bis hinauf auf die steilen, steinigten Hänge reichten, nicht gerade einfach war.

Wichtig war die Holzfällerei. Seit Anfang des 17. Jahrhunderts wurden die Stämme auf dem Flüsschen Biela zum Fluss Adler und von dort weiter zur Elbe geflößt. Noch im 19. Jahrhundert verdienten sich mehrere Einwohner von Deschnei mit der Glasherstellung ihren Lebensunterhalt. Die letzte Glashütte, die im Adlergebirge noch in Betrieb war, befand sich im benachbarten Hinterwinkel (Zákoutí) und wurde erst 1911 stillgelegt. Die Region ist allerdings bis heute stolz auf die Glasbläserei, wovon zum Beispiel die Veranstaltung *Glasschmelzen mit Holz* zeugt, die jedes Jahr vom hiesigen Museum organisiert wird.

Deschnei ist allgemein als Zentrum für Wander- und Skiurlauber bekannt – eine beliebte Sommerfrische war es schon in der Zeit zwischen den Weltkriegen. Die Mariamagdalenen-Kirche, die auf den Fotos zu sehen ist, stammt aus den Jahren 1723 bis 1725.

[J7] HORA MATKY BOŽÍ / MUTTERGOTTESBERG

Zakladatelem poutního komplexu nad městem Králík byl královéhradecký biskup Tobiáš Jan Becker, který z Králík pocházel. Barokní klášter servitů byl vystavěn v letech 1696–1710 na vrchu, který na biskupovo přání získal jméno Hora Matky Boží. V kostele na hlavním oltáři je milostný obraz Panny Marie, který je středem poutního místa. Klášter, ke kterému vede z Králík křížová cesta, se brzy stal populárním cílem poutníků. Jejich trvalý příliv znamenal rozvoj specifických řemesel, díky kterým se Králícko stalo proslulým – výroba poutních upomínko-

vých předmětů, řezbářství, betlemářství, varhanářství a tkalcovství. Varhany králických mistrů jsou osazeny v řadě českých a moravských kostelů.

Roku 1883 vystřídali servity redemptoristé. Ti roku 1901 koupili nedaleko kláštera stojící poutní dům, opravili jej a rozšířili. Poutě byly nedílnou součástí života Králicka až do roku 1950. V dubnu toho roku byl celý areál kláštera komunistickými bezpečnostními složkami uzavřen a přeměněn v internační tábor pro příslušníky rozpuštěných mužských řeholí. Poslední vězňové byli propuštěni roku 1965. Tehdy převzala budovu Česká katolická charita. Roku 1990 se redemptoristé opět ujali duchovní správy.

Koncem sedmdesátých let 20. století vykonal pouť na Horu Matky Boží nemocný krajan Franz Jentschke a vyprosil si zde uzdravení. Pod dojmem své návštěvy později v Německu založil nadaci *Muttergottesberg-Stiftung*, jejímž cílem byla obnova poutního areálu včetně křížové cesty. Díky finančním sbírkám mezi vysídlenými rodáky se tento cíl podařilo naplnit a velká část areálu je dnes zásluhou pana Jentschkeho opravena.

Begründer der Wallfahrtsstätte oberhalb der Stadt Grulich war der Königgrätzer Bischof Tobias Johann Becker, der aus Grulich stammte. Das barocke Servitenkloster wurde 1696-1710 auf einem Berg erbaut, der auf Wunsch des Bischofs den Namen „Muttergottesberg“ erhielt. In der Kirche befindet sich auf dem Hauptaltar ein Bild der Jungfrau Maria, das zum Mittelpunkt des Wallfahrtsortes wurde.

Das Kloster, zu dem von Grulich aus ein Kreuzweg führt, wurde schon bald ein beliebtes Ziel für Pilger. Ihr beständiger Zustrom führte zur Entwicklung spezieller Handwerke, für die Grulich bekannt wurde: die Herstellung religiöser Andenken, Holzschnitzerei, Krippenherstellung, Orgelbau und Weberei. Die Orgeln der Grulicher Orgelbaumeister sind in verschiedenen böhmischen und mährischen Kirchen zu finden.

1883 wurden die Serviten von den Redemptoristen abgelöst. Diese kauften 1901 das Pilgerhaus in der Nähe des Klosters, setzten es instand und bauten es aus. Die Wallfahrten waren bis 1950 ein fester Bestandteil des Lebens im Grulicher Ländchen. Im April jenes Jahres wurde das gesamte Klostergelände von Sicherheitskräften der kommunistischen Regierung geschlossen und in ein Internierungslager für Angehörige der aufgelösten Mönchsorden umgewandelt. Die letzten Gefangenen wurde 1965 entlassen. Damals übernahm die Tschechische katholische Caritas das Gebäude. 1990 nahmen sich die Redemptoristen wieder der geistlichen Leitung an.

Ende der 70er Jahre des 20. Jahrhunderts pilgerte der kranke Franz Jentschke, gebürtig aus Zöllnei, zum Muttergottesberg und bat dort um Heilung. Unter dem Eindruck dieser Wallfahrt gründete er später in Deutschland die *Muttergottesberg-Stiftung*, deren Ziel die Restaurierung der Pilgerstätte und des Kreuzweges war. Mithilfe von Spendensammlungen unter den Aussiedlern konnte dieses Ziel erreicht werden, und ein großer Teil des Geländes ist heute dank Herrn Jentschke restauriert.

[J8] HORNÍ LIPKA / OBER-LIPKA

Obec Horní Lipka byla založena v 16. století v průběhu kolonizace králické kotliny. V roce 1930 měla 621 obyvatel německé národnosti. Po odsunu ji potkal osud všech okolních vesnic, tedy prudký úbytek obyvatelstva, který se nepodařilo nahradit doosídlením. Dnes zde žije pouhých 120 lidí. Ves byla roku 1979 spojena se střediskovou obcí Prostřední Lipka a roku 1985 byla spolu s ní připojena ke Králikům. Dominantou obce je filiální kostel sv. Anny z roku 1818.

Hřbitov, který jej obklopoval, dnes připomínají jen snesené náhrobní kameny u stěny kostela a hřbitovní kříž. Škola, která stávala vedle kostela, byla po druhé světové válce přestavěna na nevzhlednou bytovku. Dva objekty umístěné ve vsi příznačně dokumentují konfliktní historii střední Evropy. Na křižovatce před kostelem byl po první světové

válce postaven obligátní pomník místním padlým. Po vyhnání německého obyvatelstva byl tento pomník kreativně přeměněn na památník Rudé armády osvoboditelky. Dnes už i tato jeho reinkarnace podléhá zubu času. Druhým objektem je nový památník věnovaný sedmi občanům, kteří byli v obci zavražděni v průběhu divokého odsunu v srpnu 1945.

Der Ort Ober-Lipka wurde im 16. Jahrhundert im Zuge der Besiedlung der Grulicher Senke gegründet. 1930 hatte er 621 deutsche Einwohner. Nach der Aussiedlung wurde es vom selben Schicksal getroffen wie die umliegenden Dörfer – die Einwohnerzahl sank rapide und es gelang nicht, den Ort neu zu besiedeln. Heute leben hier lediglich 120 Menschen. Das Dorf wurde 1979 mit dem Zentralfeld Mittel-Lipka zusammengelegt und 1985 mit diesem zusammen nach Grulich eingemeindet. Das Ortsbild wird von der aus dem Jahr 1818 stammenden Ferialkirche St. Anna geprägt. An den Friedhof, der die Kirche umgab, erinnern heute nur die an der Kirchenwand zusammengetragenen Grabsteine und das Friedhofskreuz. Die Schule, die neben der Kirche stand, wurde nach dem Zweiten Weltkrieg in einen unansehnlichen Wohnblock umgebaut.

Zwei Objekte im Dorf dokumentieren in charakteristischer Weise die konfliktreiche Geschichte Mitteleuropas. An der Kreuzung vor der Kirche wurde nach dem Ersten Weltkrieg das obligatorische Gefallenendenkmal aufgestellt. Nach der Vertreibung der deutschen Einwohnerschaft wurde dieses Denkmal auf kreative Weise in ein Denkmal für die Befreier, die Rote Armee, umgewandelt. Heute nagt auch an dieser Reinkarnation des Denkmals schon der Zahn der Zeit. Das andere Objekt ist ein neues Denkmal, das sieben Bürgern gewidmet ist, die in Ober-Lipka im Zuge der sog. wilden Vertreibung im August 1945 ermordet wurden.

[J9] JEDLOVÁ / TANNDORF

Boží muka nad kostelem sv. Matouše /

Bildstock oberhalb der St. Matthäuskirche

Osada Jedlová, rozkládající se v údolí říčky Bělé a na přilehlých stráních, je dnes místní částí horského střediska Deštné. V roce 1930 měla Jedlová 462 obyvatel. Obec spadala nejprve pod solnické panství, teprve roku 1723 se stala součástí panství rychnovského. Západní část Orlických hor byla osidlována zejména během sklářské kolonizace, kdy vznikaly osady jako Jedlová nebo Šerlich. Koncem třicetileté války pak přišla mohutná vlna německy mluvících kolonistů, jejichž úsilí později vedlo k velkému rozvoji celé oblasti.

Barokní kostel sv. Matouše v Jedlové byl postaven v letech 1737–41. Po požáru v roce 1833, který byl způsoben úderem blesku a při něm se roztavil i největší kostelní zvon, byl kostel obnoven. Po odsunu Němců z Jedlové zůstal kostel bez zájmu, opuštěný a chátrající. Přilehlý hřbitov s hroby generací sudetských horalů byl citelně poničen, zeď rozvalena, náhroby skáceny a rozkradeny. Až v devadesátých letech 20. století se začaly provádět záchranné práce. Do dnešní doby byla obnovena střecha, věž i okna kostela. Hřbitov je nyní znovu upraven. Kostel využívá diecézní centrum mládeže Vesmír. Uvnitř svatostánku se od roku 2006 nachází stálá výstava *Krajina zašlých časů*. Expozice přispívá ke znovuobjevení zapomenutých míst v okolí a s nimi spjatých dávných osudů a prostřednictvím fotografií přibližuje historii oblasti, zejména v meziválečném období. Větrem ošlehaná boží muka na stráních nad Jedlovou jsou zapomenutým svědkem krajinné paměti.

Die Ortschaft Tanndorf (Jedlová) im Tal des Flüsschens Biela ist heute Teil des Urlaubsorts Deštné. 1930 hatte Tanndorf 462 Einwohner. Es gehörte zunächst zur Herrschaft Solnitz, erst 1723 wurde es der Herrschaft Reichenau angeschlossen.

Der westliche Teil des Adlergebirges wurde hauptsächlich im Zuge der Verbreitung des Glashandwerks besiedelt. In dieser Zeit entstanden Orte wie Tanndorf und Schierlich. Am Ende des Dreißigjährigen Krieges gab es einen großen Zustrom deutschsprachiger Siedler. Sie waren die treibende Kraft, die später im gesamten Gebiet zu einem großen Aufschwung führte.

Die barocke St. Matthäuskirche in Tanndorf wurde von 1737–41 erbaut. Nach einem Brand 1833, der durch einen Blitzschlag hervorgerufen wurde und bei dem auch die größte Glocke der Kirche schmolz, wurde die Kirche wieder aufgebaut. Nach der Aussiedlung der Deutschen aus Tanndorf war niemand mehr an der Kirche interessiert, sie wurde nicht mehr genutzt und verfiel. Der benachbarte Friedhof mit den Gräbern ganzer Generationen sudestdeutscher Gebirgsbewohner wurde stark beschädigt, die Mauer teilweise niedergerissen, die Grabsteine wurden umgestürzt und gestohlen. Erst in den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts begannen die Rettungsarbeiten. Bis jetzt wurden das Dach, der Turm und die Kirchenfenster renoviert. Der Friedhof wurde wieder in Ordnung gebracht. Die Kirche wird vom Jugendzentrum der Diözese genutzt. Im Inneren des Gotteshauses befindet sich seit 2006 die ständige Ausstellung *Landschaft vergangener Zeiten (Krajina zašlých časů)*. Die Ausstellung ruft Orte in der Umgebung und die mit ihnen verbundenen Schicksale ins Gedächtnis zurück und lässt mithilfe von Fotografien die Geschichte der Region lebendig werden, insbesondere die Zeit zwischen den beiden Weltkriegen. Die verwitterten Bildstöcke an den Berghängen oberhalb von Tanndorf sind solche in Vergessenheit geratenen Zeitzeugen.

[J10–12] KRÁLÍKY / GRULICH

Pokud Václav Cílek v nadsázce hovoří o Broumovsku jako o české Šangri-la, tedy odlehlém horském údolí střeženém mohutným klášteřem, pak v případě Králicka musí tato metafora platit dvojnásob. Králicko tvoří hluboká kotlina, která je na třech stranách sevřená na české poměry vysokými horskými pásmy – Orlickými horami na západě, Hanušovickou hornatinou na východě a Králickým Sněžníkem na severu (1424 m). Ze všech okrajů kotliny lze Králicko obhlédnout téměř celé.

Uprostřed, nad městem Králíky, pak na vrcholu bezlesého kopce stojí v nadmořské výšce 760 metrů barokní klášter Hora Matky Boží, duchovní a estetický střed celé oblasti. Od kláštera na Hoře Matky Boží, ze Suchého vrchu, z vrcholu Králického Sněžníku či od chaty na Adamu se otvírají skutečně dech beroucí výhledy na samotné Králicko, do kladské kotliny i do českého vnitrozemí. Klášter je vidět téměř ze všech koutů Králicka a jeho klíčovou roli pro identitu a duchovní život místních lidí popisuje ve svých knihách například spisovatelka Gudrun Pausewangová, narozená v Mladkově.

Králická kotlina byla osídlena poměrně pozdě, až v průběhu 16. století v souvislosti s hornictvím. První písemná zmínka o městečku Králíky pochází z roku 1568. Poté, co sousední Kladsko připadlo Prusku, se Králíky stávají strategickým bodem. Město dvakrát navštívil císař Josef II., aby posoudil možnost obrany proti případnému pruskému vpádu. O sto padesát let později je na Králicku budováno československého pohraničního opevnění, které má obepnout celý Kladský výběžek. V této souvislosti navštívil Králíky v roce 1937 prezident Beneš. Po mnichovské dohodě zase zavítal do Králík Adolf Hitler, aby si československé opevnění prohlédl.

V polovině 19. století se Králíky, nejvýchodnější město v Čechách, stávají průmyslovým a politickým centrem okolní oblasti. Roku 1850 zde byl zřízen okresní soud a berní a pozemkový úřad. Nastává rychlý průmyslový rozvoj města, podpořený napojením na železniční síť. Výsledkem je řada honosných domů a vil, které se zachovaly dodnes a které svědčí o tehdejší prosperitě města.

Město mělo poměrně silnou českou menšinu, která v roce 1900 činila 133 osob z celkového počtu 3605 obyvatel. V roce 1930 v Králickách žilo celkem 3675 lidí a z toho

bylo 515 Čechů. Dnes (2001) má město 4826 obyvatel (z toho 43 Němců). Po odsunu německého obyvatelstva se podařilo Králíky poměrně úspěšně doosídlit, takže město samotné a jeho historické památky byly ušetřeny výraznější devastace. Postupně však k němu byla připojena řada vytlidňujících se obcí v okolí.

Zatímco severní část Orlických hor je z architektonického hlediska až na výjimky velmi podobná českojazyčnému vnitrozemí, Králícko naopak „vypadá jako Sudety“ – městská architektura (měšťanské domy, vily) má specifické tvarosloví, které v blízkých českých městech srovnatelné velikosti (Žamberk, Letohrad) nenajdeme. Králícké domy jsou prostě honosnější. Totéž platí o zemědělských usedlostech v okolních obcích, které svou velikostí a výstavností předčí venkovskou zástavbu českých oblastí.

Wenn der Geologe und Schriftsteller Václav Cílek das Braunauer Ländchen etwas übertrieben als böhmisches Shangri-la bezeichnet, es also mit einem abgelegenen Himalajatal vergleicht, über dem ein gewaltiges Kloster thront, dann muss diese Metapher für das Grulicher Ländchen doppelt gelten.

Das Grulicher Ländchen ist ein tiefer Talkessel, der an drei Seiten von Bergketten begrenzt wird, die für tschechische Verhältnisse relativ hoch sind: im Westen vom Adlergebirge, im Osten vom Hannsdorfer Bergland (Hanusovická hornatina) und im Norden vom Grulicher Schneeberg (Králícký Sněžník, 1424 m). An allen Rändern des Beckens kann man das Grulicher Ländchen fast vollständig einsehen. In der Mitte, oberhalb der Stadt Grulich, steht auf dem Gipfel eines unbewaldeten Berges, auf einer Höhe von 760 Metern das barocke Kloster Muttergottesberg (Hora Matky Boží), das geistliche und ästhetische Zentrum der Region.

Vom Kloster auf dem Muttergottesberg, vom Dürren Berg/Schwarzen Berg, vom Gipfel des Grulicher Schneebergs und von der Baude auf dem Adamsberg aus eröffnen sich wahrhaft atemberaubende Ausblicke auf das Grulicher Ländchen, in die Glatzer Senke und ins Landesinnere Böhmens. An fast allen Orten im Grulicher Ländchen ist das Kloster zu sehen. Seine Schlüsselrolle für die Identität und das geistliche Leben der Einheimischen beschreibt zum Beispiel die Schriftstellerin Gudrun Pausewang, die in Wichtstadt (Mladkov) geboren wurde, in ihren Büchern.

Die Grulicher Senke wurde relativ spät besiedelt, erst im Laufe des 16. Jahrhunderts, im Zusammenhang mit dem Bergbau. Die erste schriftliche Erwähnung der Stadt Grulich stammt von 1568. Nachdem das benachbarte Glatzer Land an Preußen gefallen war, hatte Grulich große strategische Bedeutung. Zweimal besuchte Kaiser Josef II. die Stadt, um die Verteidigungsmöglichkeiten gegen einen möglichen preußischen Überfall in Augenschein zu nehmen. 150 Jahre später wurde im Grulicher Ländchen der Tschechoslowakische Wall errichtet, der den Ausläufer des Glatzer Gebirges ganz umspannen sollte. In diesem Zusammenhang besuchte 1937 Präsident Beneš die Stadt Grulich. Nach dem Münchner Abkommen wiederum kam Adolf Hitler nach Grulich, um den Tschechoslowakischen Wall zu besichtigen.

Mitte des 19. Jahrhunderts wurde Grulich, die östlichste Stadt Böhmens, zu einem wirtschaftlichen und politischen Zentrum der Region. 1850 wurden in Grulich ein Kreisgericht sowie ein Steuer- und Grundbuchamt eingerichtet. Die Stadt erlebte einen raschen wirtschaftlichen Aufschwung, der von der Anbindung an das Eisenbahnnetz noch gefördert wurde. Bis heute sind eine Reihe prunkvoller Häuser und Villen erhalten, die von der damaligen Blüte der Stadt zeugen.

In der Stadt gab es eine relativ starke tschechische Minderheit, zu der um 1900 rund 133 der 3605 Einwohner gehörten. 1930 lebten in Grulich 3675 Menschen, davon 515 Tschechen. Heute (2001) hat die Stadt 4826 Bewohner (davon 43 Deutsche). Nach der Aussiedlung der deutschen Bevölkerung wurde Grulich relativ erfolgreich neu besiedelt, so dass die Stadt und ihre historischen Sehenswürdigkeiten von einem Verfall größeren

Ausmaßes verschont blieben. Nach und nach wurden jedoch mehrere nahezu entvölkerte Orte aus der Umgebung eingemeindet.

Während das Obere Adlergebirge, was die Architektur angeht, bis auf wenige Ausnahmen stark dem tschechischsprachigen Landesinneren ähnelt, hat das Grulicher Ländchen ein „sudetisches Gepräge“ – die Stadtarchitektur (Bürgerhäuser, Villen) hat einen ganz spezifischen Stil, der in den benachbarten tschechischen Städten vergleichbarer Größe (Žamberk/Senfenberg, Letohrad/Geiersberg) nicht zu finden ist. Die Grulicher Häuser sind einfach prachtvoller. Dasselbe gilt für die Bauernhöfe in den umliegenden Ortschaften, die größer und imposanter sind als die Gehöfte in den tschechischen Gebieten.

[J13] KRÁLÍKY / GRULICH

Letecký snímek / Luftaufnahme

Když se spojilo letectví a fotografování, vzniklo abstraktní umění. To napadne diváka nad leteckými fotografiemi již v Čechách ležícího městečka Králíky. Na starším záběru vidíme vyváženou kompozici bývalého hornického města. Drobná občanská zástavba a četnost obdělávaných polí a luk vypovídá o způsobu obživy jeho obyvatel: vedle zaměstnání v textilním průmyslu hojně vyřezávali – hlavně betlémy – a poskytovali ubytování četným návštěvníkům poutního kostela Panny Marie na Mariánské hoře. Samozásobitelnost potravinami byla samozřejmostí.

Rozmáchlost tahů štětcem socialistického zemědělství a industrializace dodaly kontrastní podobu druhému snímku. Odborníci by zde dohledali i linii pevnostního pásma s tvrzí stavěnou na obranu před nacistickou invazí roku 1938.

Als man das Flugwesen mit der Fotografie verband, entstand abstrakte Kunst. Auf diesen Gedanken kommt man beim Betrachten der Luftaufnahmen des bereits in Böhmen liegenden Städtchens Grulich. Auf der älteren Aufnahme kann man die ausgeglichene Komposition der ehemaligen Bergstadt erkennen. Die kleinen Bürgerhäuser und die Zahl der kultivierten Felder und Wiesen sagen etwas darüber aus, wie sich die Bewohner ihren Lebensunterhalt verdienen: Neben der Beschäftigung in der Textilindustrie schnitzten sie in großen Mengen – hauptsächlich Krippenfiguren – und beherbergten die zahlreichen Besucher der Marien-Wallfahrtskirche auf dem Muttergottesberg. Die Selbstversorgung mit Lebensmitteln war eine Selbstverständlichkeit. Die schwungvollen Pinselzüge der sozialistischen Landwirtschaft und der Industrialisierung gaben der zweiten Aufnahme ihre gegensätzliche Gestalt. Experten könnten hier auch die Verteidigungslinie mit der zum Schutz vor der nationalsozialistischen Invasion im Jahre 1938 errichteten Festung erkennen.

[J14] KUNŠTÁT / KRONSTADT

Fotografie zachycuje zdejší hraniční přechod. V pozadí je vidět obec Kunštát a její kostel. Současný hraniční most přes Divokou Orlici byl nově otevřen v září 2004 na místě starého klenutého mostu. Hraniční silniční přechod Orlické Záhoří – Mostowice je otevřen od srpna 2005.

Das Foto zeigt den Grenzübergang bei Kronstadt. Im Hintergrund ist der Ort Kronstadt mit seiner Kirche zu sehen. Die Grenzbrücke über den Fluss Wilde Adler, die an die Stelle der alten, gewölbten Brück trat, wurde im September 2004 in Betrieb genommen. Der Grenzübergang „Orlické Záhoří – Mostowice“ ist seit August 2005 geöffnet.

[J15] KUNŠTÁT / KRONSTADT**Škola / Schule**

Vesnice Kunštát tvoří spolu s dalšími osadami obec Orlické Záhoří, která byla administrativně vytvořena po druhé světové válce. Dá se říci, že Kunštát je jejím centrem. Orlické Záhoří má dnes celkem 222 obyvatel, ačkoli jen samotný Kunštát měl před válkou 695 obyvatel. Ves vznikla někdy mezi léty 1590 a 1600, kdy zde pracovali němečtí dřevaři. V údolí Divoké Orlice to bylo svého času údajně nejživější místo. Nachází se zde pozdně barokní kostel sv. Jana Křtitele z let 1754–63, na jehož místě předtím stávala dřevěná kaple, zmiňovaná prvně v roce 1612. Nedaleko kostela je budova bývalé čtyřtřídní obecné školy, kde se do roku 1945 samozřejmě vyučovalo v německém jazyce. Dnes v budově sídlí jednotřídní základní škola. Škola si dodnes uchovala svou pitoreskní historickou podobu.

Das Dorf Kronstadt bildet gemeinsam mit anderen Orten die Gemeinde „Orlické Záhoří“, eine Verwaltungsgemeinschaft, die nach dem Zweiten Weltkrieg geschaffen wurde. Kronstadt könnte man als ihr Zentrum bezeichnen. Orlické Záhoří hat heute insgesamt 222 Einwohner, obwohl vor dem Krieg schon allein Kronstadt 695 Einwohner hatte.

Das Dorf entstand zwischen 1590–1600, als dort deutsche Holzfäller arbeiteten. Es soll seinerzeit der belebteste Ort im Erlitztal gewesen sein.

In Kronstadt befindet sich die spätbarocke St. Johanneskirche aus den Jahren 1754–1763, an deren Stelle zuvor eine Holzkapelle stand, die 1612 erstmals erwähnt wurde. In der Nähe der Kirche befindet sich das Gebäude der ehemaligen vierjährigen Grundschule, wo bis 1945 natürlich in deutscher Sprache unterrichtet wurde. Heute ist in diesem Gebäude eine einklassige Grundschule untergebracht. Die Schule hat sich bis heute ihr malerisches Äußeres bewahrt.

[J16] LICHKOV / LICHTENAU

Lichkov je podhorská obec, ležící v nadmořské výšce 560 metrů poblíž zemské hranice mezi Čechami a Kládkem. Byla založena v 16. století v souvislosti s kolonizací králické kotliny. První zmínka o obci pochází z roku 1569. V 19. století prudce vzrostl počet jejích obyvatel. Vrcholu dosáhl roku 1880, kdy v obci žilo 1323 lidí, všichni německé národnosti. Poté počet obyvatel postupně klesal, tak jako v jiných obcích Orlických hor. Roku 1930 činil už jen 939 osob. Dnes (2001) v Lichkově žije 562 lidí. Ve 30. letech byla v bezprostředním okolí obce postavena řada objektů československého opevnění. V roce 1998 byl péčí odsunutých lichkovských rodáků obnoven památník padlým v první světové válce.

Lichtenau ist ein Bergdorf, das auf einer Höhe von 560 Metern an der Landesgrenze zwischen Böhmen und dem Glatzer Land liegt. Es wurde im 16. Jahrhundert im Zusammenhang mit der Besiedlung der Grulicher Senke gegründet. Der Ort wurde 1569 erstmals erwähnt.

Im 19. Jahrhundert stieg die Einwohnerzahl steil an. Ihren höchsten Stand erreichte sie 1880, als der Ort 1323 Einwohner hatte, alle deutscher Nationalität. Danach sank die Zahl der Einwohner allmählich ab, so wie in anderen Orten im Adlergebirge auch. 1930 lebten in Lichtenau nur noch 939 Personen, heute (2001) sind es 562.

In den 30er Jahren wurden in der unmittelbaren Umgebung des Ortes mehrere Objekte des Tschechoslowakischen Walls gebaut. 1998 wurde, auf eine Initiative von Lichtenauer Aussiedlern hin, das Denkmal für die Gefallenen des Ersten Weltkriegs in stand gesetzt.

[J17] LUISINO ÚDOLÍ / LUISENTHAL

Horská osada Luisino údolí se nachází na úpatí Velké Deštné, nejvyššího vrcholu Orlických hor, v nadmořské výšce 876 metrů. V roce 1930 zde žilo 37 obyvatel, v roce 1950 už pouhých pět. Dnes jsou zdejší chalupy využívány k rekreaci. Prvně se Luisino údolí připomíná roku 1828 jako dřevorubecká osada patřící k obci Jedlová. Název Luisino údolí získala osada od vlastníka solnického panství Antonína Slivky, rytíře ze Slivic, který ji tak pojmenoval po své matce. Na snímcích je zachycena zdejší hájovna.

Das Bergdorf Luisenthal befindet sich am Fuße der Deschneier Großkoppe (Velká Deštná), des höchsten Berges im Adlergebirge, auf einer Höhe von 876 Metern. 1930 hatte der Ort 37 Einwohner, 1950 waren es nur noch fünf. Heute dienen die Hütten als Wochenend- und Ferienhäuser.

Luisenthal wurde 1828 erstmals erwähnt, als Holzfällersiedlung, die zur Gemeinde Tannndorf (Jedlová) gehörte. Den Namen Luisenthal bekam die Ortschaft vom Besitzer der Herrschaft Solnitz, Antonín Slivka, Ritter von Slivice, der sie nach seiner Mutter benannte. Auf den Fotos ist das Forsthaus von Luisenthal zu sehen.

**[J18] MASARYKOVA CHATA NA ŠERLICHU /
MASARYKBAUDE AUF DEM SCHIERLICH**

Masarykova chata leží přímo na hlavním hřebenu Orlických hor poblíž osady Šerlich, která vznikla na přelomu 17. a 18. století, kdy zde pracovali dřevorubci a uhlíři. Roku 1844 bylo v osadě deset roubených chalup. Šerlich spadl pod obec Sedloňov. Masarykova chata byla postavena Klubem českých turistů z Hradce Králové a rychle se stala jedním ze symbolů českojazyčné turistiky v jinak německojazyčných Orlických horách. Základní kámen chaty byl položen

14. června 1924. Stavební materiál se shromažďoval u Šerlišského mlýna. Střecha chaty, jak je vidět i na snímcích, byla původně kryta šindelem, který byl teprve později nahrazen plechem. Chata byla otevřena 14. září 1925 za účasti Aloise Jíráska. Před chatou byla umístěna busta T. G. Masaryka od Leoše Kubíčka.

Chata zažila i předválečné pohraniční napětí. 28. září 1938 byla přepadena příslušníky Freikorps, kteří se neúspěšně pokusili o její vypálení. Po mnichovské dohodě byla chata přejmenována na Hitlerbaude. Za války se zde ubytovávaly rodiny nacistických činitelů, zotavovali se zde ranění piloti a organizace Hitlerjugend zde měla své středisko. V roce 1945 bylo chatě vráceno její původní jméno, avšak jen na několik let. Poté byla vágně přejmenována na Chatu ČSTV na Šerlichu. Od roku 1990 nese opět jméno prvního československého prezidenta.

Die Masarykbaude liegt auf dem Hauptkamm des Adlergebirges, in der Nähe der Gemeinde Schierlich (Šerlich), die an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert entstand, als dort Holzfäller und Köhler arbeiteten. 1844 gab es in der Ortschaft zehn Umgebendehäuser. Schierlich gehörte zur Gemeinde Sattel (Sedloňov).

Die Masarykbaude wurde vom „Klub der tschechischen Touristen Königgrätz“ gebaut und hatte für die tschechischsprachige Wanderbewegung im ansonsten deutschsprachigen Adlergebirge schon bald Symbolcharakter.

Der Grundstein für die Baude wurde am 14. Juni 1924 gelegt. Das Baumaterial wurde an der Schierlichmühle gelagert. Das Dach der Baude war, wie auch auf den Fotos zu sehen ist, ursprünglich mit Holzschindeln gedeckt, die erst später durch eine Blecheindeckung ersetzt wurden. Am 14. September 1925 wurde die Baude im Beisein von Alois

Jirásek eröffnet. Vor der Baude wurde eine von Leoš Kubíček gefertigte Büste T. G. Masaryks aufgestellt.

Die Baude war auch Zeuge der Spannungen, die in der Vorkriegszeit im Grenzgebiet herrschten. Am 28. September 1938 wurde sie von Mitgliedern des Freikorps überfallen, die erfolglos versuchten, die Baude niederzubrennen. Nach dem Münchner Abkommen wurde die Baude in „Hitlerbaude“ umbenannt. Während des Krieges diente sie als Unterkunft für Familien von Nazifunktionären, Piloten erholten sich dort von ihren Verletzungen und sie wurde auch von der Hitlerjugend genutzt. 1945 bekam die Baude ihren ursprünglichen Namen zurück, allerdings nur für wenige Jahre. Danach erhielt sie den vagen Namen „Baude des Tschechoslowakischen Sportbundes auf dem Schierlich“. Seit 1990 trägt sie wieder den Namen des ersten tschechoslowakischen Präsidenten.

[J19] NERATOV / BÄRNWALD

Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie / Wallfahrtskirche Mariä Himmelfahrt
Dnes je osada Neratov součástí obce Bartošovice v Orlických horách. Nachází se za hlavním hřebenem hor v pohraničním údolí Divoké Orlice. V roce 1930 měl Neratov 519 obyvatel, po odsunu se z něj však stalo téměř zapomenuté místo. V roce 1950 zde bylo hlášeno 36 obyvatel, o dvacet let později již jen 11. Obec Neratov vznikla ve druhé polovině 16. století v rámci kolonizace údolí horní Divoké Orlice, ale počátky zdejšího osídlení možná souvisejí se založením sklárny už někdy koncem 15. století. Přes Neratov vedla v minulosti i důležitá stezka do Kladska.

V sedmdesátých letech 16. století zde byl postaven první dřevěný kostelík. V něm byla později umístěna soška Madony, kterou podle zjevení ve svém snu nechal v polovině 17. století zhotovit tehdejší rokytnický farář. Její přímlyvě a také vlivu léčivé vody ze zdejšího pramene bylo postupně přičítáno stále více zázračných uzdravení, a tak sem začali proudit poutníci nejen z okolí, ale z celých Čech, Kladska i Vídně.

Koncem 17. století byl postaven kamenný kostel, jehož presbytář se dodnes zachoval v podobě neratovské hřbitovní kaple. Nad vsí však od 18. století stojí monumentální barokní chrám Nanebevzetí Panny Marie. Jeho základní kámen byl položen 14. srpna 1723 hrabětem Janem Karlem Nostitzem-Rieneckem, majitelem rokytnického panství. Dnes je Neratov známý především díky obnově této památky, která po válce značně zchátrala.

Neratovský kostel vyhořel 10. května 1945 po bezdůvodném zásahu ze sovětské pancéřové pěsti. Střela zasáhla střešní věžičku kostela a následný požár během jedné hodiny zničil celou střechu i schodiště obou věží. Vnitřek svatostánku však prozatím zůstal nepoškozen. Místní němečtí obyvatelé začali s odklizením trosk střechy, avšak po jejich odsunu se práce zastavily.

V době komunismu nebyl zájem kostel obnovit. V roce 1957 spadly promáčené klenby a kostel se stal hříčkou povětrnostních vlivů. Objekt se dvakrát téměř zázrakem vyhnul demolici – v roce 1960 a v roce 1973. Tehdy jej zachránil požadavek památkářů, kteří nechali přemístit cenné rokokové schodiště do parku zámku Skalka. Tato operace však spotřebovala veškeré finanční prostředky původně vyceleně na demolici, a torzo kostela proto zůstalo stát.

V roce 1989 byl kostel zapsán na seznam kulturních památek a začaly práce na jeho obnově. První pouť po několika desetiletích se konala 15. srpna 1990. Její účastníci se k bohoslužbě shromáždili ještě před kostelem, o rok později se už pouť konala uvnitř zříceniny. O obnovu kostela, který byl po patnáctiletém úsilí v roce 2006 konečně zastřešen, se zasloužilo Sdružení Neratov vedené místním panem farářem Josefem Suchárem. Sdružení se stará nejen o obnovu poutního místa, ale pečuje i o handicapované lidi, kteří v Neratově žijí a pracují. Do obce se tak vrátil život a na pouť 15. srpna opět přicházejí tisíce lidí.

Úsilí o obnovu neratovského poutního chrámu, na které se podílejí Češi i vysídlení němečtí krajané, se postupně stalo symbolem znovuoživení „Orlických Sudet“ a příkladem, který inspiruje myšlenky a činy lidí žijících v širokém okolí.

Heute gehört die Ortschaft Bärnwald zur Gemeinde Batzdorf im Adlergebirge. Sie befindet sich im Grenzgebiet, im Erlitztal hinter dem Hauptkamm des Gebirges. 1930 hatte Bärnwald 519 Einwohner, nach der Aussiedlung war der Ort nahezu ausgestorben. 1950 waren in Bärnwald 36 Einwohner gemeldet, 20 Jahre später nur noch elf.

Die Gemeinde Bärnwald entstand in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts im Zuge der Besiedlung des Erlitztals, aber die Anfänge der Besiedlung dieses Gebiets hängen möglicherweise mit einer Glashütte zusammen, die bereits gegen Ende des 15. Jahrhunderts gegründet wurde. Über Bärnwald führte in der Vergangenheit auch ein wichtiger Handelsweg ins Glatzer Land.

In den 70er Jahren des 16. Jahrhunderts wurde in Bärnwald das erste Holzkirchlein gebaut. Später wurde darin eine Madonnenstatue aufgestellt, die der Rokitnitzer Pfarrer Mitte des 17. Jahrhunderts nach einer Traumerscheinung anfertigen ließ. Ihrer Fürsprache und auch der Wirkung der hiesigen Heilquelle wurden nach und nach immer mehr Wunderheilungen zugeschrieben, und so strömten nicht nur aus der Umgebung, sondern aus ganz Böhmen, dem Glatzer Land und Wien die Pilger herbei.

Ende des 17. Jahrhunderts wurde eine Kirche aus Stein errichtet, deren Chorraum in Form der Bärnwalder Friedhofskapelle bis heute erhalten ist. Oberhalb des Dorfes steht jedoch seit dem 18. Jahrhundert die monumentale Barockkirche Mariä Himmelfahrt. Der Grundstein wurde am 14. August 1723 von Johann Karl, Graf von Nostitz-Rieneck, dem Besitzer der Herrschaft Rokitz, gelegt. Heute verdankt Bärnwald seine Popularität vor allem der Rekonstruktion dieser Sehenswürdigkeit, die nach dem Krieg immer mehr verfallen war.

Die Bärnwalder Kirche brannte am 10. Mai 1945 aus, nachdem sie von einem grundlos abgefeuerten Geschoss aus einer sowjetischen Panzerfaust getroffen worden war. Das Geschoss schlug in den Dachreiter der Kirche ein, und der anschließende Brand vernichtete binnen einer Stunde das gesamte Dach und die Treppenaufgänge zu den beiden Türmen. Der Innenraum des Gotteshauses blieb jedoch zunächst unversehrt. Die deutschen Einwohner begannen, die Trümmer des Dachs wegzuräumen, aber nach der Aussiedlung kamen die Aufräumarbeiten zum Erliegen.

Unter den Kommunisten bestand kein Interesse daran, die Kirche zu renovieren. 1957 brachen die durchnässten Gewölbe in sich zusammen und die Kirche war schutzlos den Witterungseinflüssen ausgesetzt. Das Gebäude entging zweimal wie durch ein Wunder dem Abriss – 1960 und 1973. Damals war es der Wunsch von Denkmalschützern, die wertvolle Rokokotreppe in den Park von Schloss Skalka bringen zu lassen, was der Kirche die Rettung brachte. Dieses Vorhaben verschlang nämlich sämtliche Mittel, die ursprünglich für den Abriss vorgesehen waren, und so blieb die Ruine der Kirche stehen.

1989 wurde die Kirche in die Liste der Kulturdenkmäler aufgenommen und die Renovierungsarbeiten begannen. Die erste Wallfahrt nach mehreren Jahrzehnten fand am 15. August 1990 statt. Damals versammelten sich die Teilnehmer noch vor der Kirche zum Gottesdienst, ein Jahr später fand die Wallfahrt schon im Inneren der Ruine statt. Um die Restaurierung der Kirche, die nach fünfzehnjährigen Bemühungen 2006 schließlich ein Dach erhielt, machte sich der Verein Bärnwald (Sdružení Neratov) mit Ortspfarrer Josef Suchár an der Spitze verdient. Der Verein kümmert sich nicht nur um die Wiederbelebung des Wallfahrtsortes, sondern auch um behinderte Menschen, die in Bärnwald leben und arbeiten. So kehrte das Leben in den Ort zurück, und zur Wallfahrt am 15. August kommen wieder tausende Menschen.

Die Bemühungen um den Wiederaufbau der Wallfahrtskirche in Bärnwald, an denen Tschechen und deutsche Aussiedler beteiligt waren, wurden mehr und mehr zu einem

Symbol für die Wiederbelebung des „Sudetenlandes im Adlergebirge“ und zu einem Beispiel, das den Menschen in der Region als Anregung dient.

[J20] OLEŠNICE V ORLICKÝCH HORÁCH / GIESSHÜBEL

Kostel sv. Máří Magdaleny / Maria-Magdalenen-Kirche

Pohraniční obec ležící v údolí říčky Olešenky má dnes 485 obyvatel. Při sčítání v roce 1930 jich bylo 1425, z toho 247 Čechů. Olešnice se prvně připomíná v roce 1369. Vznikla na obchodní stezce vedoucí do Polska, která přiváděla nejen kupce, ale také vojska. Výskyt železné rudy na svazích Vrchmezí podpořil vzrůst obce v městečko, kterým se Olešnice stala koncem 15. století. Hornictví již v 16. století upadalo. Dodnes je však v Olešnici cítit, jak je její historie bohatá. Dominantou obce je kostel sv. Máří Magdalény, který je vidět ze všech straní, jež ji obklopují. Původně středověká stavba prošla v průběhu své historie složitým stavebním vývojem. Do dnešní, barokní podoby byla přestavěna v letech 1702 až 1704. Na hřbitově, který poblíž kostela existuje již od roku 1706, bylo do roku 1934 údajně pohřbeno na 20 000 lidí.

Der im Tal des Alscherbachs gelegene Grenzort hat heute 485 Einwohner. Bei einer Volkszählung 1930 waren es noch 1425, davon 247 Tschechen.

Gießhübel wurde 1369 erstmals erwähnt. Der Ort entstand an einer Handelsstraße nach Polen, die nicht nur Kaufleute nach Gießhübel führte, auch Heere zogen hier vorüber. Die Eisenerzvorkommen an den Hängen des Berges „Hohe Mense“ trugen zur Entfaltung des Ortes bei, der Ende des 15. Jahrhunderts das Stadtrecht erhielt. Im 16. Jahrhundert war der Bergbau jedoch schon wieder im Niedergang begriffen. Trotzdem ist in Gießhübel bis heute zu spüren, dass es eine bewegte Geschichte hinter sich hat.

Das Wahrzeichen des Ortes ist die Maria-Magdalenen-Kirche, die von allen Berghängen aus, die das Städtchen umgeben, zu sehen ist. Der ursprünglich mittelalterliche Bau wurde im Laufe seiner Geschichte mehrmals umgebaut. Ihre heutige barocke Form erhielt die Kirche in den Jahren 1702 bis 1704. Auf dem Friedhof, der sich bereits seit 1706 in der Nähe der Kirche befindet, wurden bis 1934 angeblich ca. 20 000 Menschen beigesetzt.

[J21] OSTROV / NESSELFLECK

Orlická chata / Adlerbaude

Osada Ostrov se nacházela v údolí Divoké Orlice mezi Zemskou bránou a Bartošovicemi. První zmínka o ní pochází z roku 1654. Vznikala postupně jako místní část Bartošovic a množství nových osadníků do ní přicházelo zejména od konce 17. století. Gruntovní kniha z roku 1698 vypočítává v Ostrově celkem 29 usedlostí. Německý název Nesselfleck se vyskytuje od počátku obce souběžně s českým názvem Ostrov. Dnes ze vsi nezbylo prakticky nic kromě asi tří položřícených stavení. V roce 1925 byla na svahu vysoko nad osadou Ostrov postavena Spolkem přátel dětí v Ústí nad Labem zdravotovna pro děti, nazvaná Freundschaftsbaude. Později začal být pro budou používán název Orlická chata, který přetrvává dodnes. V roce 1930 byla chata významně rozšířena a získala tak podobu, která je zachována dosud. Budova je dnes v dobrém stavu a je provozována jako horská chata nabízející turistické ubytování a občerstvení.

Z prezentované dvojice fotografií je patrné, že v předválečné době chata nabízela úchvatné výhledy do okolní krajiny. Dnes se však ztrácí v hlubokém lese.

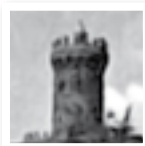
Die Ortschaft Nesselfleck befand sich im Erlitztal zwischen dem sog. Landestor (Zemská brána) und Batzdorf und wurde 1654 erstmals erwähnt. Als ein Ortsteil von Batz-

dorf wurde sie insbesondere seit dem Ende des 17. Jahrhunderts allmählich besiedelt. Das Grundbuch von 1698 zählt in Nesselfleck 29 Anwesen. Der deutsche Name „Nesselfleck“ wird seit der Gründung des Ortes parallel zum tschechischen Namen „Ostrov“ gebraucht. Heute ist von diesem Dorf, außer drei halbverfallenen Gebäuden, praktisch nichts übrig geblieben.

1925 wurde am Hang, hoch über dem Ort Nesselfleck vom „Verein der Aussiger Kinderfreunde“ das Kindererholungsheim „Freundschaftsbaude“ errichtet. Später erhielt die Baude den Namen „Kindererholungsheim Adlerbaude“, der bis heute gebraucht wird. 1930 wurde die Baude stark erweitert und erhielt ihre jetzige Gestalt. Das Gebäude ist heute in gutem Zustand und dient als Berghütte mit Imbiss und Übernachtungsmöglichkeit.

Das Fotopaar macht deutlich, dass die Hütte in der Vorkriegszeit überwältigende Ausblicke auf die Landschaft bot. Heute liegt sie im tiefen Wald versteckt.

[J22] PRAMEN MORAVY / MARCHUELLE

Králický Sněžník (1423 m) je dominantou kraje, kde lidská fantazie vytvářela pověsti. Jedna z nich říká, že v hoře je ukryto mohutné zřídlo vody, která jednou zaplaví hříšný svět. Zdá se, že prozatím jsme na tom celkem dobře. Pod jeho vrcholem totiž ve výši 1380 m pramení řeka Morava, aby se po 353 kilometrech spojila s Dunajem. Od pramene je nádherný výhled do romanticky modelovaného říčního údolí Moravy protínajícího úrodnou rovinu Hané. Umí také zahrozit, povodně z konce 20. století mají lidé ještě v živé paměti.

Der Grulicher oder auch Grulicher/Spieglitzer Schneeberg (1423 m) dominiert eine Landschaft, in der die Volksphantasie Legenden schuf. Eine davon besagt, dass sich im Berg eine gewaltige Quelle befindet, die eines Tages die sündige Welt überschwemmen wird. Es scheint, dass wir bis jetzt ganz gut davongekommen sind. Unterhalb des Gipfels, in einer Höhe von 1380 m entspringt nämlich der Fluss March, um nach 353 km in die Donau zu münden. Von der Quelle aus hat man einen fantastischen Ausblick auf das romantisch geformte Flusstal. Die March, die die fruchtbare Haná-Ebene durchfließt, kann aber auch bedrohlich sein – die Menschen können sich noch gut an die Überschwemmungen gegen Ende des 20. Jahrhunderts erinnern.

[J23] ROKYTNICE V ORLICKÝCH HORÁCH / ROKITNITZ IM ADLERGEBIRGE

Zámek Nostitzů a severní fronta náměstí /

Schloss der Nostitzer und Nordseite des Marktplatzes

Rokytnice je jediným sídlem městského charakteru, které se nachází v severní části Orlických hor. Zároveň to bylo i jediné středisko patrimoniální správy ležící přímo v německojazyčné oblasti – centrum nevelkého panství rokytnické větve hrabat Nostitzů. Většina území Orlických hor byla jinak vlastněna šlechtickými rody, které sídlily v českojazyčných městech podhůří (Parishové v Žamberku, Kolowratové v Rychnově, Colloredové v Opocně). Rokytnice se díky svému urbánnímu charakteru stala přirozeným centrem severní části Orlických hor, i když měla méně obyvatel než řada sousedních vesnic. V roce 1900 ve městě žilo celkem 1241 obyvatel. Počet obyvatel se pak až do války udržoval na obdobné úrovni – v roce 1930 to bylo 1119 osob, z čehož bylo 422 Čechů.

Dnes (2001) v Rokytnici žije celkem 2513 obyvatel. To vypadá jako razantní růst počtu obyvatel, pravdou ale je, že po druhé světové válce byly k Rokytnici připojeny dřívě samostatné obce Dolní Rokytnice (229 obyvatel v roce 1939), Prostřední Rokytnice (384

obyvatel), Horní Rokytnice (282 obyvatel) a další osady. K jistému nárůstu počtu obyvatel skutečně došlo, ovšem za cenu poškození vzhledu města architektonicky nekvalitní výstavbou 70. a 80. let.

Rokytnice byla založena ve 13. století v rámci kolonizačního úsilí pánů z Rychnova v nadmořské výšce kolem 580 metrů. První písemná zmínka pochází z roku 1318. V roce 1627 zakoupil město i s okolním panstvím Jan Mikuláš Nostitz, jehož potomci zde sídlili až do roku 1928. V roce 1869 se Rokytnice stala sídlem německojazyčného soudního okresu, který byl vytvořen v rámci politického okresu Žamberk. Po odsunu německého obyvatelstva nebyl Rokytnici přiznán statut města, k jeho obnovení došlo až v roce 1971. Mezi lety 1968 a 1991 byla v Rokytnici umístěna sovětská vojenská posádka.

Dominantami rokytnického náměstí jsou barokní farní kostel Všech svatých, postavený v letech 1679–84, a architektonicky nevýrazný, původem renesanční zámek z let 1548–53. Náměstí doplňují zachovalé dřevěné chalupy s podloubími.

Rokitnitz ist im Oberen Adlergebirge die einzige Ortschaft mit städtischem Charakter. Gleichzeitig war die Stadt auch das einzige Zentrum der grundherrlichen Verwaltung, das direkt im deutschsprachigen Gebiet lag: das Zentrum der nicht allzu großen Herrschaft der Rokitnitzer Linie der Grafen von Nostitz. Die meisten Gebiete im Adlergebirge gehörten Adelsgeschlechtern, die in tschechischsprachigen Städten im Gebirgsvorland residierten: die Freiherren von Parish hatten ihren Herrschaftssitz in Žamberk (Senftenberg), die Grafen von Kolowrat in Rychnov (Reichenau) und die Grafen von Colloredo in Opočno (Opotschno).

Es war nur natürlich, dass sich Rokitnitz dank seines urbanen Charakters zum Zentrum des Oberen Adlergebirges entwickelte, obwohl es weniger Einwohner hatte als viele der umliegenden Dörfer. Um 1900 hatte die Stadt insgesamt 1241 Einwohner. Die Zahl der Einwohner blieb dann bis zum Krieg nahezu konstant – 1930 waren es 1119 Personen, davon 422 Tschechen.

Heute (2001) leben in Rokitnitz insgesamt 2513 Menschen. Das sieht nach einem rasanten Anstieg der Einwohnerzahl aus, in Wahrheit wurden jedoch nach dem Zweiten Weltkrieg die früher selbständigen Gemeinden Niederdorf (Dolní Rokytnice, 1939 mit 229 Einwohnern), Mitteldorf (Prostřední Rokytnice, 384 Einwohner), Oberdorf (Horní Rokytnice, 282 Einwohner) und andere Orte nach Rokitnitz eingemeindet. Zu einem gewissen Anstieg der Einwohnerzahl kam es tatsächlich, allerdings um den Preis, dass das Stadtbild durch die architektonisch minderwertigen Bauten aus den 70er und 80er Jahren beeinträchtigt wurde.

Rokitnitz, das sich auf einer Höhe von 580 Metern befindet, wurde im 13. Jahrhundert im Zuge der Besiedlungsbestrebungen der Herren von Reichenau gegründet. Die erste schriftliche Erwähnung stammt von 1318. 1627 erwarb Johann Nikolaus von Nostitz die Stadt und die dazugehörige Herrschaft. Seine Nachfahren lebten dort bis 1928. 1869 wurde Rokitnitz Mittelpunkt des deutschsprachigen Gerichtsbezirks, der im Rahmen des politischen Kreises Senftenberg geschaffen wurde. Nach der Aussiedlung der deutschen Bevölkerung wurde Rokitnitz das Stadtrecht aberkannt. Erst 1971 wurde es wieder erneuert. Zwischen 1968 und 1991 war in Rokitnitz eine Einheit der Sowjetarmee stationiert.

Am Rokitnitzer Marktplatz befinden sich die Allerheiligenkirche, die 1679–84 erbaut wurde, das architektonisch unscheinbare Schloss von 1548–53, das ursprünglich im Renaissancestil errichtet wurde, sowie gut erhaltene Holzhäuser mit Laubengängen.

[J24] ROKYTNICE V ORLICKÝCH HORÁCH / ROKITNITZ IM ADLERGEBIRGE

Náměstí, hotel U Černého orla / Marktplatz, Gasthof „Zum Schwarzen Adler“
Uprostřed vidíme farní chrám Všech svatých a napravo od něj hostinec U Černého koně, pozdější hotel Orličan. V nárožní budově nalevo se nacházel další proslulý podnik, hostinec U Černého orla. Tento dům byl stržen na počátku devadesátých let 20. století. Na jeho místě byl vzápětí postaven nový, ve kterém dnes sídlí informační centrum, peněžní ústav a policie.

In der Mitte ist die Allerheiligenkirche zu sehen, rechts davon der Gasthof „Zum Schwarzen Roß“, später Hotel „Orličan“. Im Eckhaus auf der linken Seite befand sich ein weiteres berühmtes Lokal, der Gasthof „Zum Schwarzen Adler“. Dieses Haus wurde Anfang der 90er Jahre des 20. Jahrhunderts abgerissen. An seiner Stelle wurde ein neues Gebäude errichtet, in dem heute das Informationszentrum, eine Bank und die Polizei ihren Sitz haben.

[J25] ROKYTNICE V ORLICKÝCH HORÁCH / ROKITNITZ IM ADLERGEBIRGE

Koupaliště / Schwimmbad
Honosná dřevěná budova rokytnické plovárny byla postavena v roce 1937. Kvůli havarijnímu stavu však byla v roce 1989 zbourána a následovala tak osud dalších podobných plováren v Sudetech, které po odsunu doplatily na rozvrat společenského života. Dnes z rokytnického koupaliště zbývá jen opuštěná nádrž s průzračnou vodou, napájená říčkou Rokytnkou.

Das prachtvolle Holzgebäude des Rokitnitzer Schwimmbads wurde 1937 errichtet. Da es in baufälligem Zustand war, wurde es jedoch 1989 abgerissen und teilte damit das Schicksal anderer, ähnlicher Schwimmbäder in den Sudetengebieten, die nach der Aussiedlung dem allgemeinen Verfall des gesellschaftlichen Lebens zum Opfer fielen. Heute ist vom Rokitnitzer Schwimmbad nur das verlassene, mit klarem Wasser gefüllte Becken übrig geblieben, das vom Flüsschen Rokitanka gespeist wird.

[J26] ROKYTNICE V ORLICKÝCH HORÁCH / ROKITNITZ IM ADLERGEBIRGE

Hotel Alma / Hotel „Alma“
Hotel stával u zatáčky silnice na Žamberk, nedaleko vlakového nádraží. Byl postaven v polovině třicátých letech českým majitelem Vilémem Čermákem. V 80. letech byl postupně zbourán sovětskou armádou a na jeho místě je dnes karikatura zahrady, zarostlá plevelem a zasypaná nepořádkem.

Das Hotel stand an einer Kurve an der Straße nach Senftenberg, nicht weit vom Bahnhof entfernt. Es wurde Mitte der 30er Jahre von Vilém Čermák, dem tschechischen Eigentümer des Hotels, erbaut. In den 80er Jahren wurde es nach und nach von der sowjetischen Armee abgerissen, und an seiner Stelle befindet sich heute die klägliche Imitation eines Gartens, der von Unkraut überwuchert und von Müll übersät ist.

[J27] ROKYTNICE V ORLICKÝCH HORÁCH / ROKITNITZ IM ADLERGEBIRGE

Hostinec Josef Neffe / Gasthaus „Josef Neffe“

Hostinec (zvaný rovněž Na Špici) stával na okraji Rokytnice poblíž silnice na Pěčín. V roce 1944 vyhořel a na jeho místě se dnes nachází areál krajské správy a údržby silnic. Vzhledem k tomu, že hostinec byl oblíbeným podnikem obyvatel okolních českojazyčných vesnic, kteří navštěvovali Rokytnici, vidíme na něm dvojjazyčné nápisy.

Das Gasthaus, das auch den Namen „Na Špici“ trägt, stand am Rande von Rokitnitz, in der Nähe der Straße nach Pěčín. 1944 brannte es ab und an seiner Stelle befindet sich heute das Kreisstraßenbauamt. Weil das Gasthaus bei den Bewohnern der benachbarten tschechischsprachigen Dörfer ein beliebtes Lokal war, sind die Aufschriften zweisprachig.

[J28] ŘÍČKY / RITSCHKA

Obec Říčky se rozkládá na svazích vrchů Zakletý, Komáří a Anenský, přibližně sedm kilometrů severně od Rokytnice. Dnes jsou Říčky vedle Deštného nejvýznamnějším střediskem zimních sportů v Orlických horách. Centrum obce leží v nadmořské výšce 635 metrů kolem pozdně barokního kostela Nejsvětější Trojice, postaveného v letech 1790–92. Poprvé se vesnice připomíná v roce 1654 jako dřevorubecká osada. Její vznik byl v 16. století spjat s rozvojem sklářství v Orlických horách. Říčky se vyvinuly ve vesnici čistě horského charakteru, s roubenými chalupami volně rozestými po svazích okolních kopců a s krajně nepříznivými podmínkami pro zemědělství. Ves byla značně rozsáhlá – v roce 1910 měla 1107 obyvatel, v roce 1930 pak 929. V důsledku poválečného odsunu a neatraktivnosti místní zemědělské půdy došlo k prudkému poklesu počtu obyvatel. V roce 1953 podal Okresní národní výbor v Žamberku návrh na úplné vysídlení obce s tím, že bude využita už jen pro ubytování penzistů. Po jednání obecního zastupitelstva byl návrh zamítnut. Místo toho byla v obci zahájena stavba lyžařského střediska.

V současnosti (2001) mají Říčky jen 79 obyvatel, avšak navštěvuje je velké množství turistů a lyžařů, a v obci je proto značný počet ubytoven a penzionů. O tom, že v Orlických horách jsou už nacionální sváry v zásadě překonány, svědčí nově instalovaný pomník poblíž kostela, který připomíná i oběti odsunu.

Die Gemeinde Ritschka liegt an den Hängen der Reiterkoppe, des Mückenbergs und des Ernestinenbergs, etwa sieben Kilometer nördlich von Rokitnitz. Heute ist Ritschka neben Deschnei das wichtigste Wintersportzentrum im Adlergebirge.

Der Ortskern liegt auf einer Höhe von 635 Metern und befindet sich rund um die spätbarocke Dreifaltigkeitskirche, die 1790–1792 erbaut wurde. Das Dorf wurde 1654 erstmals als Holzfällersiedlung erwähnt. Deren Entstehung im 16. Jahrhundert war mit der Entwicklung des Glashandwerks im Adlergebirge verbunden.

Ritschka entwickelte sich zu einem reinen Gebirgsdorf, mit Umgebendehäusern, die über die Hänge der umliegenden Berge verstreut waren, und mit äußerst ungünstigen Bedingungen für die Landwirtschaft. Das Dorf war sehr groß – 1910 hatte es 1107 Einwohner, 1930 waren es 929. Durch die Aussiedlung nach dem Krieg und weil der Boden für die Landwirtschaft wenig attraktiv war, sank die Einwohnerzahl rapide ab. 1953 beantragte der Rat des Kreises Žamberk, alle Bewohner aus Ritschka auszusiedeln und den Ort nur noch als Siedlung für Pensionäre und Rentner zu nutzen. Nach Verhandlungen mit dem Gemeinderat wurde der Antrag abgelehnt. Stattdessen wurde im Ort ein Skizentrum gebaut.

Zur Zeit (2001) hat Ritschka nur 79 Einwohner, es kommen jedoch zahlreiche Touristen und Skiurlauber hierher und es gibt im Ort deshalb zahlreiche Unterkünfte und Pensionen. Davon, dass die nationalen Gegensätze im Adlergebirge inzwischen prinzipiell überwunden sind, zeugt das neu errichtete Denkmal in der Nähe der Kirche, das auch an die Opfer der Aussiedlung erinnert.

[J29] ŠERLIŠKÝ MLÝN / SCHIERLICHMÜHLE

Hotel Šerlišský mlýn stojí severozápadně od Deštného v údolí říčky Bělé. Původně zde stával mlýn, hájovna a několik horských chalup patřících lesním dělníkům. To vše spadalo (podobně jako nedaleká osada Šerlich) pod obec Sedloňov. Kolem roku 1902 byl mlýn přestavěn na výletní hostinec. Na pile Šerlišského mlýna byl ale i nadále vyráběn šindel, který byl později použit například při stavbě Masarykovy chaty. V letech 1929–30 byl hostinec rozšířen na hotel. V té době zde vznikly i nové turistické cesty, kterých se tu dodnes sbíhá pět.

Das Hotel „Schierlichmühle“ befindet sich nordwestlich von Deschnei im Tal des Flüsschens Biela. Ursprünglich standen hier eine Mühle, ein Forsthaus und mehrere Berghütten, die den Waldarbeitern gehörten. Das alles war (genauso wie die benachbarte Ortschaft Schierlich) Teil der Gemeinde Sattel (Sedloňov). 1902 wurde die Mühle zu einem Ausflugslokal umgebaut. An der Säge der Schierlichmühle wurden aber weiterhin Holzschindeln gefertigt, die später zum Beispiel beim Bau der Masarykbaude verwendet wurden. In den Jahren 1929–30 wurde der Gasthof zum Hotel ausgebaut. In dieser Zeit entstanden in der Gegend auch neue Wanderwege. Fünf davon kreuzen sich noch heute an der Schierlichmühle.

[J30] TĚCHONÍN / LINSDORF

Těchonín je ves rozložená v hlubokém údolí Tiché Orlice mezi Mladkovem na severu a Jablonným na jihu. Byla založena počátkem 16. století při cestě z Jablonného do Kladska. Nacházela se na jazykové hranici, a proto zde existovala silná česká menšina. Roku 1930 měl Těchonín 794 obyvatel, z čehož bylo 159 Čechů. Dnes má obec včetně sousední vsi Celné, která byla připojena po druhé světové válce, celkem 646 obyvatel. V centru obce stojí barokní kostel sv. Markéty, který byl vysvěcen roku 1704.

Linsdorf ist ein Ort, der sich im tiefen Tal der Stillen Adler zwischen Wichstadt (Mladkov) im Norden und Gabel (Jablonné) im Süden befindet. Er wurde Anfang des 16. Jahrhunderts am Weg von Gabel nach Glatz gegründet und lag an der Sprachgrenze. Deshalb gab es in Linsdorf eine starke tschechische Minderheit. 1930 hatte Linsdorf 794 Einwohner, davon 159 Tschechen. Heute hat die Gemeinde zusammen mit dem Nachbardorf Zöllnei (Celné), das nach dem Zweiten Weltkrieg eingemeindet wurde, insgesamt 646 Einwohner. Im Ortskern steht die barocke St. Margarethenkirche, die 1704 geweiht wurde.

[J31] ÚDOLÍ HORNÍ DIVOKÉ ORLICE / ERLITZTAL

Jedná se o dlouhé údolí na horním toku Divoké Orlice o délce přibližně 25 km. Na severu je ohraničeno osadou Trčkov, respektive masivem Malá a Velké Deštné, a na jihu Zemskou bránou. Po celé délce údolí tvoří řeka Orlice zemskou hranici mezi Čechami a Kladskem. Erlitztal (údolí horní Divoké Orlice) je v kontextu českých pohraničních pohoří zvláštním zeměpisným fenoménem. Hranice tu totiž nevede po horském hřbetu, ale podél řeky, která teče hlubokým údolím mezi dvěma souběžnými horskými pásmy. Údolí je na západě ohraničeno masivem Orlických hor v Čechách a na východě hřebenem Bystřických hor v Kladsku. Bylo proto ekonomicky a dopravně izolováno jak od českého vnitrozemí, tak od Pruska, což vedlo k postupnému poklesu obyvatelstva již během první poloviny 20. století.

Erlitztal byl osidlován od 16. století. Prvotní motivací byla těžba dřeva pro rozvíjející se sklárny, později v údolí vznikla řada zemědělských obcí. Odlehlost a drsné klimatické podmínky způsobily, že po odsunu se oblast nepodařilo doosídlit a ta se v podstatě vylidnila. Dříve samostatné obce byly sloučeny do jedné, nazvané Orlické Záhoří. Některé osady a vsi (Malá Strana, Trčkov, Vrchní Orlice, Hadinec) téměř zcela zanikly. S výjimkou svého centra, které se pyšní obřím rozpadajícím se areálem JZD, je tak dnes obec Orlické Záhoří tvořena roztroušenými chalupami, využívanými zejména k rekreaci. Počet obyvatel dříve hustě obydleného Erlitztalu se v důsledku odsunu snížil o řád.

Na fotografiích je zachycena jižní část Erlitztalu. Dole se nachází část obce Bartošovice. Vpravo – již za řekou Orlicí – pak vidíme kostel v kladském Marienthalu (dnes Niemojów). Na archivní fotografii je v dálce patrný kostel ve Vrchní Orlici, který je však na současné fotografii téměř zcela zakryt lesem.

Es handelt sich um ein langgestrecktes Tal am Oberlauf der Wilden Adler (Erlitz), das etwa 25 km lang ist. Im Norden wird es von Trtschkadorf (Trčkov) bzw. vom Massiv der Deschneier Großkoppe und der Deschneier Kleinkoppe (Velká Deštná und Malá Deštná) begrenzt, im Süden vom sog. Landestor (Zemská brána). Auf der gesamten Länge des Tals bildet der Fluss Adler die Landesgrenze zwischen Böhmen und dem Glatzer Land.

Das Erlitztal ist im Kontext der tschechischen Grenzgebirge ein besonderes geographisches Phänomen. Die Grenze führt hier nämlich nicht auf dem Bergkamm, sondern an einem Fluss entlang, der durch ein tiefes Tal zwischen zwei parallel verlaufenden Bergketten hindurchfließt. Das Tal wird im Westen vom Massiv des Adlergebirges in Böhmen und im Osten vom Kamm des Habelschwerdter Gebirges (Bystřické hory) im Glatzer Land begrenzt. Es war deshalb wirtschaftlich und verkehrstechnisch sowohl vom tschechischen Landesinneren als auch von Preußen isoliert, was bereits in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts zu einem allmählichen Bevölkerungsrückgang führte.

Das Erlitztal wurde ab dem 16. Jahrhundert besiedelt. Ursprünglicher Anlass war der Holzbedarf der sich entwickelnden Glashütten, später entstanden im Tal zahlreiche Agrargemeinden. Die Abgeschiedenheit und die rauen klimatischen Bedingungen führten dazu, dass es nach der Aussiedlung nicht gelang, das Gebiet wieder neu zu besiedeln und es wurde mehr oder weniger entvölkert. Die früher selbständigen Orte wurden zu einem einzigen zusammengeschlossen, der den Namen „Orlické Záhoří“ trägt. Mehrere Siedlungen und Dörfer (Halbseiten/Malá Strana, Trtschkadorf/Trčkov, Hohen-Erlitz/Vrchní Orlice, Ottendorf/Hadinec) verschwanden fast vollständig. Mit Ausnahme ihres Zentrums, dessen „ganzer Stolz“ ein riesiges heruntergekommenes LPG-Gelände ist, besteht die Gemeinde Orlické Záhoří heute aus vereinzelt Ferien- und Wochenendhäusern. Die Zahl der Einwohner des früher dicht besiedelten Erlitztals ist durch die Aussiedlung um eine Dezimalstelle gesunken.

Die Fotos zeigen das südliche Erlitztal. Unten ist ein Teil der Gemeinde Batzdorf zu sehen. Rechts, hinter dem Fluss Adler, sieht man die Kirche von Marienthal (heute Niemojów) im Glatzer Land. Auf dem Archivfoto ist in der Ferne die Kirche in Hohen-Erlitz zu erkennen, die jedoch auf dem aktuellen Foto fast völlig vom Wald verdeckt wird.

[J32] VRCHNÍ ORLICE / HOHEN-ERLITZ

Bývalá obec Vrchní Orlice se nachází na jižním konci Erlitztalu, přibližně dva kilometry od Bartošovic proti proudu Divoké Orlice. K založení vsi došlo při kolonizaci údolí v 16. století. První písemná zmínka pochází z roku 1567 (*wes Wrchni Worlice*), i když ta nejspíše odkazovala k tehdy vznikajícímu rozptýlenému osídlení celého údolí horní Divoké Orlice. Ves se stala součástí rokytnického panství Mauschwitzů a později Nostitzů. Dnes je Vrchní Orlice jednou z mála obcí Orlických hor, které po druhé světové válce zanikly jako trvalé lidské sídlo. Rozpadající se kostel sv. Jana Nepomuckého je pak jednou z nejviditelnějších připomínek důsledků odsunu v Orlických horách, kterým se jinak rozsáhlejší devastace vyhnula. Roku 1939 ve Vrchní Orlici žilo 240 obyvatel, po odsunu se počet obyvatel vsi snížil na nulu. Drtivá většina domů zanikla. Ze vsi se kromě kostela a hřbitova zachovalo pouze několik chalup, které jsou dnes využívány k rekreaci. Doby kolektivizace zemědělství připomínají nevzhledné budovy kravína, které hyzdí jinak půvabný pohled na kostel a okolní krajinu. Veškerá okolní půda je dnes využívána jen jako louky a pastviny.

Kostel je klasicistní stavbou z počátku 19. století a nachází se v něm zajímavá dvoupatrová dřevěná kruchtta. Veškerý mobiliár byl však již odvezen do jiných kostelů. Kostel je bohužel nejenom volně přístupný, ale díky umístění těsně vedle rekonstruované silnice ze Šerlichu na Zemskou bránu i velmi dobře dostupný. Výsledkem jsou opakující se vandalské činy v kostele samém i na hřbitově, kde můžeme vidět čerstvě vyvrácené náhrobky původních německých obyvatel obce.

Kostel sv. Jana Nepomuckého ve Vrchní Orlici je krajinotvornou dominantou jižní části Erlitztalu a po dokončení rekonstrukce chrámu v blízkém Neratově (do jehož farnosti Vrchní Orlice spadá) se snad dostane i na jeho opravu. Kostel v posledních třech letech ožívá péčí amatérských výtvarníků, kteří v něm na svátek Jana Nepomuckého pořádají výstavu s názvem *Mezi horami*. Z výtěžků výstavy jsou financovány nejnaléhavější opravy.

Die ehemalige Gemeinde Hohen-Erlitz befindet sich am südlichen Ende des Erlitztals, etwa zwei Kilometer flussaufwärts von Batzdorf entfernt. Zur Gründung des Dorfes kam es im Zuge der Besiedlung des Tals im 16. Jahrhundert. Die erste schriftliche Erwähnung stammt von 1567 (*wes Wrchni Worlice*), obwohl sich diese wahrscheinlich auf die beginnende unzusammenhängende Besiedlung des gesamten Erlitztals bezog. Der Ort wurde der Rokitnitzer Herrschaft der Mauschwitzer, später der Nostitzer, angegliedert.

Heute gehört Hohen-Erlitz zu den wenigen Gemeinden im Adlergebirge, die seit der Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg keine ständigen Bewohner mehr haben. Die verfallene Nepomukkirche ist einer der augenfälligsten Orte, die an die Folgen der Aussiedlung im Adlergebirge erinnern, das ansonsten weitgehend vom allgemeinen Verfall verschont blieb. 1939 lebten in Hohen-Erlitz 240 Menschen, nach der Aussiedlung sank die Einwohnerzahl des Ortes auf Null. Die meisten Häuser verschwanden. Von diesem Dorf sind neben der Kirche und dem Friedhof nur ein paar Häuschen erhalten geblieben, die noch als Wochenend- und Ferienhäuser genutzt werden. An die Zeit der Kollektivierung der Landwirtschaft erinnern die unansehnlichen Gebäude des Kuhstalls, die den ansonsten reizvollen Blick auf die Kirche und die Landschaft verunstalten. Der Boden in dieser Gegend wird heute nur noch als Wiesen- und Weideland genutzt.

Die Kirche ist ein klassizistischer Bau vom Anfang des 19. Jahrhunderts, in dem sich eine interessante zweistöckige Holzempore befindet. Das gesamte Mobiliar wurde jedoch bereits in andere Kirchen gebracht. Das Gebäude ist für jedermann zugänglich, und da es in unmittelbarer Nähe der sanierten Straße von Schierlich zum sog. Landestor liegt, ist es auch bequem zu erreichen. Die Folge sind wiederholte Übergriffe von Vandalen auf die Kirche und den Friedhof, auf dem die umgestürzten Grabsteine früherer deutscher Bewohner des Ortes zu sehen sind.

Die St. Nepomukkirche in Hohen-Erlitz thront über dem südlichen Teil des Erlitztals, und wenn die Rekonstruktion des Gotteshauses im nahegelegenen Bärnwald (zu dessen Kirchspiel Hohen-Erlitz gehört) abgeschlossen ist, kommt wohl auch ihre Renovierung an die Reihe. In den letzten drei Jahren wird die Kirche einmal im Jahr von Laienkünstlern mit Leben erfüllt, die dort am Tag des Heiligen Johann von Nepomuk eine Ausstellung mit dem Titel „Zwischen den Bergen“ („Mezi horami“) veranstalten. Aus dem Erlös der Ausstellung werden die dringendsten Reparaturarbeiten finanziert.

[J33] ZDOBNIČE / GROSS STIEBNITZ

Zdobnice byla rozsáhlou horskou vsí, táhnoucí se mnoho kilometrů nad stejnojmennou říčkou. Byla založena v 16. století jako dřevařská osada, první zmínka pochází z roku 1550. Obec brzy vyrostla do značné velikosti – před druhou světovou válkou měly vsi, které dnes patří do katastru Zdobnice, celkem 2348 obyvatel, z drtivé většiny německé národnosti. Po vyliďnění způsobeném odsunem a neúspěšném doosídlení byly ke Zdobnici připojeny dříve samostatné obce Kunčina Ves, Kačerov, Souvlastní a Šajtava. Přesto má v současnosti (2001) celá spojená obec pouhých 155 obyvatel.

V obci stojí barokní kostel Dobrého pastýře z roku 1788, bohužel se ale nachází ve velmi špatném stavu. Z darů německých rodáků byla zatím pořízena pouze vstupní mříž a v předsíni kostela byly instalovány pamětní tabule v němčině a češtině (zatímco ta první zmiňuje počet zdobnických obětí odsunu, druhá je o poznání obecnější). Že se i ve Zdobnici blýská na lepší časy, dokládá nedávná oprava zdejší kaple sv. Anny, která byla postavena roku 1787. Obec dnes slouží převážně rekreaci – je zde 230 rekreačních chalup a 15 penzionů.

Kromě kostela Dobrého pastýře je v přední části historického snímku patrná malá kaplička, která dosud existuje. Nachází se však uprostřed lesa a je značně zchátralá. Uvnitř se nezachovalo téměř žádné zařízení. Také chalupa vedle kapličky stojí dodnes. Kvůli vzrostlému lesu však již z původního místa nejsou ani kaplička, ani chalupa vidět.

Stiebnitz war ein weitläufiges Bergdorf, das sich über viele Kilometer am gleichnamigen Flüsschen entlangzog. Es wurde im 16. Jahrhundert als Holzfällersiedlung gegründet, die Ersterwähnung stammt von 1550. Der Ort wuchs schnell zu beachtlicher Größe heran – vor dem Zweiten Weltkrieg hatten die Dörfer, die heute zur Gemarkung Stiebnitz gehören, insgesamt 2348 Einwohner, zum größten Teil deutscher Nationalität. Nach der Aussiedlung und der erfolglosen Wiederbesiedlung wurden nach Stiebnitz die früher selbständigen Orte Kunzendorf (Kunčina Ves), Katscher (Kačerov), Saufloss (Souvlastní) und Scheithau (Šajtava) eingemeindet. Trotzdem hat der gesamte Gemeindeverbund gegenwärtig (2001) gerade einmal 155 Einwohner.

Im Ort befindet sich die Barockkirche des guten Hirten von 1788, die leider in sehr schlechtem Zustand ist. Mithilfe der Spenden von Deutschen, die aus Stiebnitz stammen, wurden bis jetzt lediglich ein Gitter für den Eingang angeschafft und im Vorraum der Kirche Gedenktafeln auf Deutsch und Tschechisch angebracht (während auf der einen die Zahl der Opfer der Aussiedlung in Stiebnitz genannt wird, ist die andere sehr viel vager).

Dass auch für Stiebnitz bessere Zeiten angebrochen sind, belegt die Rekonstruktion der St. Annenkapelle, die 1787 erbaut wurde. Stiebnitz ist heute vor allem ein Urlaubsort – es gibt 230 Ferienhäuser und 15 Pensionen.

Neben der Kirche des guten Hirten ist im Vordergrund der historischen Aufnahme eine kleine Kapelle zu sehen, die bis heute existiert. Sie befindet sich jedoch mitten in einem Wald und ist in sehr schlechtem Zustand. Von der Inneneinrichtung der Kapelle ist fast nichts erhalten geblieben. Das Häuschen steht auch heute noch neben der Kapelle. Wegen der hochgewachsenen Bäume sind aber vom ursprünglichen Standort aus Kapelle und Haus nicht mehr zu sehen.

[J34] ZDOBNIČE / GROSS STIEBNITZ

Pomník padlým v první světové válce /

Denkmal für die Gefallenen des Ersten Weltkriegs

Před kostelem Dobrého pastýře ve Zdobnici je umístěn památník obětem první světové války. Až na to, že z něj byly po druhé světové válce odstraněny symboly spojené s němečtím (kříž a hlavní nápis), se zachoval v celkem neporušeném stavu.

Vor der Kirche des guten Hirten in Stiebnitz steht ein Denkmal für die Gefallenen des Ersten Weltkriegs. Bis auf die Tatsache, dass nach dem zweiten Weltkrieg die mit dem Deutschtum verbundenen Symbole (Kreuz und Hauptinschrift) entfernt wurden, ist es relativ unversehrt.

[J35] ZEMSKÁ BRÁNA / LANDESTOR

Zemská brána je jedním z nejpobulárnějších turistických cílů Orlických hor. Řeka Divoká Orlice si zde prorazila cestu rulovým masivem do českého vnitrozemí a vytvořila tak působivý skalnatý kaňon s přeřinatým řečištěm posetým mohutnými balvany. Zemská brána je důležitým zeměpisným předělem. Z krajinářského hlediska uzavírá na jižním konci údolí horní Divoké Orlice, které se táhne podél hranice mezi Čechami a Kladskem. Zemskou bránou řeka Orlice hranici opouští a vtéká do Čech. Z horopisného hlediska Zemská brána ukončuje hlavní, severní hřeben Orlických hor, který dosahuje nadmořské výšky okolo 1000 metrů. Za Zemskou bránou Orlické hory pokračují svou sníženou střední částí – Mladkovskou vrchovinou.

Z historického hlediska byla Zemská brána bodem, ve kterém se českojazyčné území dotýkalo zemské hranice a přerušovalo tak kontinuitu německojazyčného pohraničního pásu. Nachází se totiž na hranici katastrů německojazyčných Bartošovic a českojazyčného Klášterce. Z pohledu vnitrozemců tak vlastně byla severní část Orlických hor díky českojazyčnému Náchodsku německým jazykovým ostrovem.

Konečně z hlediska bývalého německojazyčného území tvořila Zemská brána předěl mezi severní částí Orlických hor a Králickem.

V letech 1901–1903 byl italskými kameníky vystavěn na Zemské bráně most přes Divokou Orlici, po kterém vede silnice z Bartošovic do Českých Petrovic. V letech 2004–2005 byl most opraven a rozšířen v rámci velkorysé rekonstrukce pohraničních komunikací v oblasti mezi Náchodem a Králíky, financované z fondů Evropské unie.

Das sog. Landestor ist eines der populärsten Touristenziele des Adlergebirges. Der Fluss Wilde Adler bahnte sich hier durch ein Gneismassiv seinen Weg ins Landesinnere Böhmens und schuf so eine beeindruckende Felsenklamm mit Stromschnellen und riesigen Felsblöcken.

Das Landestor bildet eine wichtige natürliche Grenze, die das südliche Ende des Eritztals, das sich zwischen Böhmen und dem Glatzer Land erstreckt, abschließt. Durch das Landestor verlässt die Wilde Adler die Landesgrenze und fließt nach Böhmen.

Aus orographischer Sicht schließt das Landestor den nördlichen Hauptkamm des Adlergebirges ab, der bis zu einer Höhe von rund 1000 Metern über dem Meeresspiegel hinaufreicht. Jenseits des Landestores folgt der niedrigere, mittlere Teil des Adlergebirges – das Wichstadtler Bergland (Mladkovská vrchovina).

Historisch gesehen war das Landestor ein Punkt, an dem das tschechischsprachige Gebiet die Landesgrenze berührte und so die Kontinuität des deutschsprachigen Grenzstreifens unterbrach. Es befindet sich nämlich auf den Grenzmarkungen des deutschsprachigen Batzdorfs und des tschechischsprachigen Klášterec (Klösterle). Aus dem Blickwinkel der Bewohner des Landesinneren war so das Obere Adlergebirge durch die tschechischsprachige Region Náchod eigentlich eine deutsche Sprachinsel.

Schließlich bildete das Landestor aus der Perspektive des ehemaligen deutschsprachigen Gebiets die Grenze zwischen dem Oberen Adlergebirge und dem Grulicher Ländchen.

Von 1901–1903 wurde am Landestor von italienischen Steinmetzen eine Brücke über die Wilde Adler gebaut, über die die Straße von Batzdorf nach Böhmisches Petersdorf führt. 2004/2005 wurde die Brücke im Rahmen einer umfassenden Rekonstruktion der Straßen im Grenzgebiet zwischen Náchod und Grulich, die mit EU-Geldern finanziert wurde, instandgesetzt und ausgebaut.